

»Hišni in disciplinarni red« v slovenskem gledališču

(Gradivo)

Sestavek je zgolj kronološko urejeno gradivo, nanašajoče se bistveno ali obrobno, posredno ali neposredno na naš gledališki »hišni in disciplinarni red« in tako samo skromna osnova za študijo, ki jo je o tem vprašanju vredno napisati.

Zbiralec tu objavljenega gradiva se ni poglobil v vprašanja gledališkega »hišnega reda« v zgodovini svetovnega gledališča, niti v tista, ki bi najverjetneje utegnili vplivati na izoblikovanje takšnega »reda« pri nas — na avstrijski, češki in hrvaški gledališki hišni red niti na onega ljubljanske nemške gledališke hiše.

Nepopolnosti sestavka je kriva pomanjkljivost vsaj dveh temeljnih virov: arhiva Dramatičnega društva v Ljubljani in Narodnega gledališča, prav tako v Ljubljani.

Hišni red je med vsemi najrazličnejšimi in številnimi predpisi, statuti, uredbami, pravilniki in zakoni prav gotovo eden pomembnejših predpisovalcev načina življenja poklicne gledališke hiše ob pripravljanju in uprizarjanju iger v nji. (Takoj zdaj velja pripomniti, da se nekatere določbe, ki po svoji naravi sodijo v »hišni red«, pojavljajo tudi v večini drugih gledaliških pravilnikov, uredb in zakonov, kakor se tudi v »hišnem redu« pojavljajo stvari, ki bi prej sodile v pravilnike, ki se ne ukvarjajo z vprašanji »hišnega reda«. Zato večkrat ni mogoče potegniti izrazite ločnice.)

Če drugega ne — vsaj pojem »hišni red« je zagotovo obstajal že ob ustanovitvi Dramatičnega društva, čeprav ga kot samostojen in celovit zapis najdemo šele mnogo kasneje, komaj v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja.

V »Priročni knjigi za glediške diletante« (1868) je namreč nekaj drobnih določil (oz. prej nasvetov), ki bi jih lahko vnesli v »hišni red« zbujenega slovenskega gledališča. Tako npr. piše v tu priobčenih Pravilih DD, da je dolžnost »igralnih družabnikov« »redno hoditi k učnim vajam i prevzemati naloge (tj. vloge), katere jim odbor odloča«; da je naloga »igralnega razdelka«, ki ima pet odbornikov, »skrbeti o vsem, česar je treba za izkušnje, igrokaze, skupno branje iger i za društveno učilnico«; da primerno nagrado igralcem določa odbor in to »po moči društvenega imenja«. Nekaj določil hišnega reda najdemo

še v »drugem razdelku« omenjene knjige in sicer v poglavjih »o razdavanji vlog«, o »vajah« in »o oblekah in oblačenji«: vloge deli ravnatelj (regisseur); pokliče igralce k sebi in da vsakemu njegovo vlogo, da jo pred njim glasno prebere; ko so vloge razdane, »mora ravnatelj dalje paziti na pravila, kako se ima oblačiti in maskovati«; iztisov igre naj se nakupi toliko, kolikor je vlog in zraven še enega za ravnatelja (režiserja) in enega za šepetalca; vaje naj bodo štiri (»več jih ne svetujemo, kajti predstavljalec se potem zanaša, da zna besedo dobro na pamet, ne ljubi se mu več ponavljati svojo nalogo (vlogo!) pred praznimi klopmi in konec je ta, da se igra sicer dobro izpeljuje glede odrekovanja besed, vendar površno glede izpeljave značajev«): bralna, govorilna, situacijska in zadnja; pri drugi vaji »naj vsak igralec svojo nalogo (vlogo) uže zna na pamet«, vendar »nikdo naj ne misli, da je morebiti ena vaja manj važna, nego druga«; na zadnji naj bo vse tako, »kakor da bi imeli uže poslušalce pred seboj« — če le mogoče, naj bodo »spremembe in obleke« tiste, kakor pri »predstavljanji«, prav tako »potrebne rekvizite, zato da se igralci na vse te stvari privadijo«; »sploh pa naj gleda ravnatelj na to, da se vaje vršijo v lepem redu, ker le tako se je nadejati, da bodo predstave dobre in da igralci ne izgube veselja do igranja, katero jim utegne narbolj kaliti prazno tratenje časa pri nepotrebnih skušnjah«; vsak igralec, »ki ima v igri kaj opraviti, naj pride eno uro pred začetkom predstave v garderobo ali riznico«, pregleda naj vsa zanj pripravljena oblačila; v garderobi naj ne manjka veliko zrcalo; kadar igralec stopi na oder, naj gleda na to, »da ima čiste roke«, obuvalo pa naj bo — »posebno v konverzačni igri — čisto in leskeče, kajti nečisto obuvalo stori neprijeten vtisek na občinstvo«.

Razumljivo je, da posamezne prvine »hišnega reda« že takoj na začetku našega poklicnega gledališkega udejstvovanja najdemo v *pogodbah*, ki jih je DD sklepalo z igralci. (Kasneje igralci hkrati s podpisom pogodbe potrjujejo tudi pridržek, da se bodo pokoravali vsem določbam predočenega jim »hišnega reda« — glej pogodbe iz l. 1895.)

Oglejmo si jih — te prvine namreč — v naši najstarejši ohranjeni pogodbi z dne 15. novembra 1872 (SGM, mapa 70, sign. 14), ki jo je DD sklenilo z igralko in gledališko vzgojiteljico Dragoilo Odyjevo:

igralec »se zavezuje« pri predstavah (štirikrat na mesec) »nastopiti, vse dotične naloge (vloge) mu po društvenega odbora pooblaščenцу izročene prevzeti (prim. s podobno določbo v »Priročni knjigi«), v odmejenem času naučiti se jih in v popolno zadovoljnost odbora Dramatičnega društva jih izvršiti,

k skušnjam in predstavam vselej redno in o pravem času priti,

sploh kolikor je v njegovih močeh (!) k splošnemu (!) vspehu pripomoči ter se vsem, gledališke predstave zadevajočim ukazom odbora Dramatičnega društva ali njegovega pooblaščenca podvreči (!)«;

zavezan je, »oglasiti se za dovoljenje pri odboru Dramatičnega društva, ako hoče sodelovati pri kaki produkciji, katere ne napravi Dramatično društvo«;

plača se deli v dveh polmesečnih obrokih 15. in zadnji dan vsakega meseca, razen tega pa dobi igralec, če se to sklene v pogodbi, poleg »stalne mesečne plače« še nagrado, kadar nastopi še »v eni ali raznih vlogah«;

pogodba velja od 1. novembra 1872 do 1. aprila 1873, torej za dobo 5 mesecev (1892 je gledališko leto že trajalo od srede septembra oz. 1. oktobra do cvetne nedelje — glej Trstenjakovo pismo deželnemu odboru 19. aprila

1892); v tem času je igralec ne more »niti odpovedati niti razrušiti, odbor Dramatičnega društva si pa pridrži pravico to pogodbo proti enomesečni odpovedi razrušiti« — ali pa celo takoj, vendar le v naslednjih primerih: »splošna žalost po deželi, požar, vojska, kuga, prestanek gledaliških igrokazov vsled političnih okoliščin«, pa tudi, »ako bi (igralec) ne bil zmožen spolnjevati dolžnosti, ktere je v tej pogodbi prevzel, ali če bi se proti društvu ali njegovim zastopnikom z besedo ali dejanjem hudo pregrešil«; »ako bi igralec zbolel, si pridrži odbor Dramatičnega društva pravico, po svojem prevdanku mesečno plačo mu ali izplačevati ali pa ustaviti«(!);

igralec zapade kazni od 1 do 3 goldinarjev (po odločitvi odbora), če »brez temeljitega uzroka k skušnji ne pride ali sploh vspešni napredek skušenj moti«(!), 2 do 5 goldinarjev pa plača, »kdor naloge (vloge) o pravem času (tj. manjše tri dni, večje teden pred predstavo) ne zna«; (Odyjeva je imela po tej pogodbi 60 goldinarjev mesečne plače!);

o težkem gmotnem položaju našega mladega gledališča govori tudi naslednja žalostna resničnost »hišnega reda«:

»Gospodje si imajo tako imenovano francosko garderobo in potem malo garderobo, obstoječo iz peres, tricots, rokavic itd. — gospe in gospodičine pa vso (!) garderobo, izvzemši moške obleke, na svoje troške preskrbeti.«

Zatem v zdesetkanem arhivu DD (sejni zapisniki, dopisi) vse do 1892 ne najdemo ničesar, kar bi nam pomagalo izoblikovati približno podobo takratnega »hišnega reda«. Šele *odborova seja* 13. julija (1892) sprejme nekaj določil, ki jih je mogoče razumeti kot njegovo osnovo in izhodišče. Sklenjeno je namreč bilo, da za sestavo repertoarja skrbi igralni odsek odbora DD in sicer tako, da režiser odseku »nasvetuje« posamezne igre, »ki jih potem odsek odobri ali pa za druge poskrbi«, medtem ko intendantca — tudi odsek odbora — »skrbi za igralno osobje, tj. nasvetuje odboru, kdo naj se angažuje«. O angažmajih in plačah »igralnemu osobju« pa sklepa odbor. (Glej SGM, mapa 70, sign. 49.)

Nekaj sporočil o takratnem »hišnem redu« najdemo tudi v *pismu člana intendantca Frana Drenika* nedoločljivemu odborniku DD (11. junija 1894):

Pevci v zboru, ki za deset minut zamude orkestralno skušnjo, plačajo pred sezijo 50 krajcarjev, v seziji pa krono. »Ta pogoj je za red prepotreben,« piše Drenik. »V ta pogoj vdati se morajo tudi igralci in solisti.« Za red so odgovorni kapelnik in režiserji. Oni bodo imeli tudi povod »izjemo« dopustiti takrat in tam, kjer ne bo red in napredek oškodovan.«

Samo po sebi »se umuje«, piše Drenik, »da so obvezani angažovani sodelovati pri vsih predstavah kot pevci, kakor to določa režija«. (Peti torej morajo tudi dramski igralci.)

Zbor (moški) ima sedem vaj na teden: štiri večerne in tri dnevne, »le za izredne slučaje si pridrži društvo pravico določiti še več vaj.«

Podobo »hišnega reda« nam določneje odkrivajo *pogodbe* (natisnjeni obrazci z individualnimi napisanimi dopolnitvami iz l. 1895 (SGM, mapa 70, sign. 101/1-10), npr. z Rudolfom Inemannom, Zdravkom Urbančičem, Matildo Nigrinovo, Hilarijem Beniškom itd.:

angažma traja od 1. oktobra do 1. aprila, DD pa »si pridrži pravico razveljaviti to pogodbo proti tridesetdnevni napovedi«;

igralec (pevec, kapelnik) se zavezuje:

a) po svojih najboljših močeh posvetiti svojo umetnost in nadarjenost gledališkemu podjetju Dramatičnega društva in sicer »kadar, koder in kolikokrat to zahteva repertoire in intendantca društva«;

b) »se udeležiti točno vseh skušenj in vaj, kakor jih določi društvo ali vodstvo oz. režija«;

c) »določila hišnega in disciplinarnega reda (!) priznati in vzdrževati kot del pogodbe«;

d) »s to pogodbo angažovane talente nikomur drugemu skazovati za časa pogodbe, kakor le občinstvu, ki ga določi društvo« in

e) »v vseh prepirih, ki zahtevajo sodnijsko razsodilo, se podvreči ljubljanskemu sodišču«;

igralci dobe plačo le v sezonskih mesecih, v poletnem času pa dobe mesečno podporo samo odličnejši med njimi; za vsak nastop prejmejo še posebno »igralno nagrado« (celo do 3 goldinarjev), od več ali manj obvezne oz. običajne benefice pa polovico čistega dohodka; prav tako se jim prizna celotna ali delna »odškodnina za potovalne stroške«;

»za čas, če se igralka (v pogodbi z Inemannovo) radi otročje postelje ali nosečnosti ne more udeležiti petja (igranja), ne dobi nobene gaže«; »če je (član) brez svoje krivde obolev, dobi skozi 14 dni celo, potem 14 dni polovico plače, ali ako bolezen dalje traja, ima društvo pravico a) gažo ustaviti do konca bolezni, ali b) to pogodbo razveljaviti«; »izplačevanje prostovoljne podpore je zavisno od Dramatičnega društva. Alikvotni del gaže tudi zapade, če član gledališča iz lastne krivde ne more ali noče nastopiti; član tudi jamči društvu za vso škodo, ki iz tega izvira«;

pogodbo razveljavljajo: »dogodjaji, katerih ni zakrivilo društvo in ki imajo nasledek zatvoritev podjetja« in pa »popolno nevgajanje člana občinstvu«; če bi igralec pogodbo kakorkoli rušil ali če ne bi prišel najkasneje do 1. oktobra (1895) v Ljubljano, »zapade konvencionalno globi 500 fl, ki je takoj plačati po menjičnem pravu«;

igralec se zavezuje plačevati prispevke za bolniško, penzijsko in nezgodno zavarovanje;

igralec se »brez dopustva odborovega« ne sme odstraniti;

igralec se zavezuje »vse njemu odkazane partije in uloge v slovenskem jeziku peti«; (pri igralcu Iliji Vučičeviću je dopisana naslednja pripomba: »Nadalje se zaveže sam in s pomočjo učitelja, katerega mu bode dalo društvo, pridno učiti se slovenskega jezika ter se ga v teku treh mesecev priučiti v toliko, da bode mogel nastopiti v vsakej, odkazanej mu vlogi«);

Vsi igralci (Danilo, Danilova, Verovšek) »se zavežejo« »vselej, kadar potreba nanese, proti običajni nagradi štatirati«.

Potreba po čvrstem »hišnem redu« je v gledališču zmeraj, takrat pa je bila še posebej nadvse nujna, posebno če pomislimo, da ni bilo stalno nastavljenega umetniškega vodje. Poročilo na občnem zboru DD v maju 1896 (SN 27. maja) nam pove, da je bila intendantca tista, ki je nadzorovala skušnje, oder in dramatično šolo »ter pazila, da se je izvrševal hišni in disciplinarni red«. Pri tem je bilo nemalo težav, saj »intendancija svoje disciplinarne moči ne more do-

volj resno izvrševati napram jednemu delu poligralcev polobrtnikov, ki se ne morejo ali pa tudi nočejo pokoriti naredbam gledališkega vodstva«. Intendanca mora »čestokrat zatisniti jedno oko, ako se noče izpostavljati najskrajnejši eventualiteti, namreč ustaviti za nekaj časa dramatične predstave v sredi sezone.«

Težave so morale biti zares velike, postajale so iz dneva v dan celo hujše, saj se je žez slabo leto oglasil neznan pisec Listka (v nadaljevanjih I—IV) z naslovom »Po sezoni« (SN 8., 9., 14. in 15. aprila 1897), ki je poskušal razčleniti položaj in dati nekaj izboljševalnih predlogov.

Člankar začne z ugotovitvijo, da je bilo v gledališkem letu 1896/97 nekaj prav slabih dramskih predstav. Vzroki »tej stari bolezni so vedno isti: nekateri igralci se ne uče, ne prihajajo k skušnjam in »potem pokvarijo vsako predstavo«. Dalo bi se mnogo več doseči in to celo s slabšimi igralci, »samo če bi se vsi člani marljivo učili in pridno vadili, če bi imeli ambicije in se resno pripravljali na nastop, »saj glavna stvar ni, da bi briljiral posamičnik, nego da se doseže harmoničen celokupen utis«. Veliko škodo dela tudi komparzerija, sestavljena »iz gledališča nevajenih elementov, ki jih ni nikdar k skušnji, nego se šele pred predstavo v naglici pouče, kaj jim je storiti«. Končno je drami na kvar tudi to, da ni dramaturga, »kateri bi imel pri skušnjah prvo besedo in da ni pravega nadzorstva«.

Po vseh teh očitkih člankar predlaga vrsto ukrepov, ki skoraj vsi sodijo tako v takratni kot tudi današnji »hišni red«:

igralce »je po kontraktu zavezati, da morajo vsako, tudi največjo ulogo tekem 8 dni nastudirati, kar gotovo ni pretirana zahteva, in da k skušnjam morajo točno in vedno hoditi, sicer jih zadene v kontraktu natančno določena globa«;

statirajo naj člani zbora »in že s tem bi bilo znatno pomagano«;

samo ena skušnja na odru — več jih drama ni imela — »nikakor ne zadostuje« — absolutno potreben je majhen oder za skušnje;

repertoar drame se mora »že pred sezono definitivno določiti« — izbrane igre morajo biti popolnoma pripravljene in vloge prepisane, »da se ne bo zgodilo, kakor se je letos, ko se je pokazalo pri skušnjah, da je prevod neporaben in da ga je treba popolnoma predelati v zadnjem hipu, ko je bila igra že pol studirana«;

»vse uloge je razdeliti dva meseca pred sezono (!), igralce in igralke pa je po kontraktu zavezati, da morajo za prvi mesec določene igre nastudirati pred sezono, ne pa da se jih uče šele pri skušnjah«;

»vsaj štiri igre morajo biti popolnoma pripravljene, ko se otvori sezona«.

Na koncu pisec priporoča, naj bi nadarjenega igralca Kranjca poslali »na kakšno gledališko šolo, ker vse kaže, da postane lahko odlična moč«, tudi kar zadeva igralsko disciplino in »hišni red«. Res so ga hkrati z Ogrinčevo poslali v Monakovo (SN 24. maja 1897).

Toda posebnih uspehov ni bilo — disciplina in »hišni red« sta ostala še naprej šibki točki gledališča Dramatičnega društva. In spet se je — tri leta kasneje — ponovila zahteva po razpisu službe ravnatelja oz. njegovega tajnika, »za kateri dve mesti naj se poganjajo strokovno izobraženi možje, ki se bodo bavili le z gledališčem« (E 24. 3. 1899). Slab mesec kasneje je bilo na občnem

zboru DD javljeno, da je bil »prvič nastavljen intendantčni tajnik«, »ki je po navodilih intendantce moral paziti, da se izvrši gledališki hišni in disciplinarni red« (SN 17. aprila 1899).

Verjeti smemo, da se je z leti le obrnilo na boljše: tajnik Govekar je pomladi 1902 na občnem zboru DD poročal, da se je skušalo izboljšati dramo, opero pa obdržati na prejšnji višini, da se je izbiral primeren repertoar ter da se je »strogo nadziralo skušnje in vaje«. »Odbor je vzdrževal med osebjem strogo disciplino in red,« je poročal Govekar, »ter skušal odpraviti iz gledališča zadnje sledove diletantovskih razmer.« Za naše iskanje pa je najzanimivejše njegovo sporočilo, da je odbor izdal »tudi nov ‚Disciplinarni red‘«.

Nobenega dvoma ni, da gre za 16 strani obsegajočo brošuro z naslovom »Disciplinarni red slovenskega gledališča v Ljubljani«, ki je dovolj redka in o kateri doslej nismo zagotovo vedeli, kdaj je prišla na svetlo, saj to v brošuri, ki jo je natisnila Narodna tiskarna in je bila izdana v samozaložbi, ni omejeno. Brošura bi seve prav tako lahko nosila naslov »Hišni red«, čeprav v nji ni vsega, kar bi v tem primeru moralo biti. (Prim. npr. »Kučni red srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu«, 1953. V njem so naslednji razdelki: 1. Splošne določbe (7 členov), 2. Umetniško delo — a) Pripravljalno delo, b) Vaje in predstave (skupaj 48 členov), 3. Tehnično delo (21 členov), 4. Administrativno delo (3 členi), 5. Vzdrževanje reda in varovanje gledališkega imetja (17 členov) in 6. Sklepne določbe (8 členov) — torej sorazmerno precej podobna vsebina in razdelitev, kakor jo bomo ugotovili v našem »Disciplinarnem redu«.)

Slovenski »Disciplinarni red« iz l. 1902 (ali 1901) je razdeljen na 9 poglavij, ki v celoti obsegajo 66 členov. Razdelki so naslednji: 1. Splošne določbe — 19 členov, 2. Uloge — 9 členov, 3. Izkušnje — tudi 9 členov, 4. Predstave — 12 členov, 5. Zbor — 7 členov, 6. Režiserji — 4 členi, 7. Inšpicijent — tudi 4 členi, 8. Šepetalec — 1 člen in 9. Garderobar — tudi 1 člen.

Navedeni — recimo mu kar »hišni red«, ker to v bistvu tudi je, se je gotovo ravnal po kakem vzorcu (morda kar po onem ljubljanskega nemškega gledališča, pa tudi Čehi bi mu utegnili botrovati), hkrati pa se je sestavil tudi iz najrazličnejših lastnih — tako dobrih kot bridkih izkušenj.

»Splošne določbe« govore pod A o stiku članstva z vodstvom, o občeivanju s kolegi, o odporu proti odredbam vodstva, o vinjenosti, o kajenju, o poškodovanju inventarja, o odpovedi, pod B pa o obolelosti, odsotnosti in dopustih članstva:

Člen 1 določa, da mora vsak član »lastnoročno podpisati določbe tega disciplinarnega reda, ki je tehten sestavni del njegove pogodbe«. Kdor meni, da se mu godi krivica, mora naznaniti svoj ugovor vodstvu preko tajništva najkasneje v 24 urah — kdor postopa drugače, »plača globo 20 % mesečne gaže« (člen 3). Pri oženjenih članih velja podpis soproga tudi za soprogo, »nikakor pa ne nasprotno« (člen 3). »Vsak član je zavezan občeivati s svojimi kolegi in kolegijami dostojno, se sploh varovati — zlasti v gledaliških prostorih, bodisi pri izkušnjah ali predstavah — prepira in besedovanja. Kdor bi delal med osebjem zdražbe, bo kaznovan z globo v znesku gaže 1—5 dni. Upornost proti vodstvu gledališča, proti odboru Dramatičnega društva ali proti njegovim zastopnikom sme vodstvo kaznovati s tem, da onega, ki je vzrok nereda, takoj odpusti ali pa kaznuje z globo ali izgubo celomesečne gaže« (člen 4). »Vsak odpor proti odredbam vodstva... zlasti pa pri izkušnjah in predstavah, se kaznuje z globo do 10 % mesečne gaže« (člen 5). Zelo stroge so določbe v zvezi z vinjenostjo. Kdor samo pride vinjen v gledališče, je kaznovan z izgubo gaže enega

Disciplinarni red slovenskega gledališča

v Ljubljani.

Splošne določbe.

A.

1. Vsak član slovenskega gledališča v Ljubljani mora lastnoročno podpisati določbe tega disciplinarnega reda, ki je teliten sestavni del njegove pogodbe.

2. Službene zadeve se sporočajo v uradnih urah v gledališki pisarni, ne pa na odru med izkušnjo ali med predstavo ali v zasebnem stanovanju ali celo v tujem uradu.

3. Član je brezpogojno zavezan, podpisati do-

»Discipli-
narni red«
iz l. 1902

dne. Kdor pride vinjen na vajo, zgubi četrtno mesečne gaže, če pride takšen na glavno skušnjo pa kar polovico. Kdor pa bi vinjen nastopil, »izgubi najmanje mesečno gažo, vodstvo pa ga sme brez odpovedi takoj opustiti« (člen 6). Kdor pri predstavi ali skušnji nima opravka, se ne sme muditi na odru. »Sluge članov morajo oditi takoj, ko so poskrbeli potrebne stvari, in smejo priti v gledališče šele po završetku predstave. Sorodniki članov in njih otroci brez dovoljenja vodstva ne smejo na oder« (člen 7). Pse ali druge živali jemati s seboj na oder, v garderobe ali sploh v gledališče je najstrožje prepovedano; kazen: pol dnevne gaže pri skušnjah, celodnevna gaža pri predstavah (člen 7). Kaditi je v gledališču strogo prepovedano; kazen: »izguba gaže do 3 dni« (člen 8). »Nižje (!) glediško osobje mora biti članom pri izkušnjah in predstavah pokorno ter se more vesti vedno in povsod dostojno. A tudi člani morajo občeovati z njimi dostojno. Kdor bi delal proti tej določbi, izgubi celodnevno gažo« (člen 10). Pri predstavah zaposlenim ni dovoljeno stati »med prvo kuliso pa tudi ne za dekoracijskimi durmi in okni, niti tam, kjer bi jih moglo videti občinstvo, sicer izgube celodnevno gažo« (člen 11). Jasno in častno je izoblikovan člen 12: »Kdor je angažiran pri slovenskem gledališču, je zavezan posvetiti vse svoje znanje koristi gledališkega podjetja po svojih najboljših močeh ter varovati se vsega, kar bi moglo podjetju škodovati bodisi gmotno bodisi moralno. Dramatično društvo oziroma vodstvo ima pravico onega, ki bi delal podjetju kakršnokoli škodo iz hudobije, lenobe ali lahkomišelnosti, kaznovati z izgubo celomesečne gaže ali pa odpovedati mu

takoj pogodbo. »Odpove se članu, ki vodstvo ali uradništvo gledališča oziroma odbornike »žali na časti«, kritizira njihovo poslovanje na žaljiv način, se nalašč upira odredbam vodstva in režiserjev in svoje tovariše nagovarja k odporu in hujška. Odpove se mu, če »lažnjivo, hudobno in škodoželjno« piše o vodstvu ali če osebno ali v javnosti žali in ponižuje debitante ali goste in dela »proti posetu gledališča«. Odpove se mu, če izziva prepire, spletkari proti tovarišem ter z nedostojnim vedenjem in govorjenjem krši pravnost. Prav tako tistemu, ki škoduje »gmotnemu ali moralnemu vspehu predstave ali gledališko občinstvo z odra žali«, tistemu, ki brez tehtnih vzrokov prepreči predstavo ali zadržuje repertoar »z malenkostnimi izgovori ali iz hudobije« in končno tistemu, »ki bi se svojih ulog nalašč ne učil ali jih do določenega roka ne znal«. Kdor ima pri predstavi brke, ki so v nasprotju z vlogo in kostumom, se kaznuje z izgubo gaže celega dne. »Vsak član mora sam vedeti ali pa izvedeti pri režiserju, kdaj sme nositi brke« (člen 13). Preseneča nas člen 14: »Režiserji in kapelniki ne smejo dajati članom zasebnega poduka, ako niso dobili za to na svojo pismeno prošnjo tudi pismenega dovoljenja vodstvenega. Ako ravna jo brez dovoljenja drugače, izgube gažo enega meseca.« Za čas, za takratno gledališko mišljenje in družbene razmere je značilen člen 15: »Vsak član mora naznaniti vodstvu svoje postransko opravilo. Ako vodstvo spozna, da je dotično opravilo umetniškemu poklicu ali ugledu člana škodljivo ali neprimerno, mu sme postransko opravilo prepovedati oz. pogodbo s članom razveljaviti.« Vodstvo ima pravico, da navedene kazni in globe članu, ki bi se »tem odredbam nalašč in opetovano ne pokoril«, poviša (člen 16). Indispozicijo ali bolezen mora član sporočiti vodstvu tudi v primeru, ako »dotičnega dne nima popravka niti pri izkušnji niti pri predstavi« — sicer zgubi polovico dnevne gaže (člen 17). Ako član zbolí pred skušnjo, mora to sporočiti pred skušnjo, sicer zgubi 5 % mesečne gaže; še tistega dne mora poslati vodstvu tudi zdravniško priporočilo, sicer izgubi polovico dnevne gaže; v času bolehanja ne sme niti v gledališče niti v javne prostore ali v družbe — sicer plača globo v višini celodnevne gaže; v primeru bolezni, ki bi jo povzročili nemoralnost, pijančevanje, pretepanje itd., sme vodstvo izplačevanje gaže za čas bolezni ustaviti ali celo takoj razveljaviti pogodbo (člen 17). Kadar član odide z doma, mora gospodarju ali gospodinji povedati, kje ga je možno najti; ako brez obvestila odpotuje za 24 ur iz mesta, plača celodnevno gažo, čeprav tistikrat ne bi imel popravka niti pri skušnji niti pri predstavi; če pa bi zaradi njegovega odhoda trpela škoda skušnja ali celo predstava, ga sme vodstvo kaznovati »z izgubo celomesečne gaže« (člen 18). »Ako dobi član dopust, mora dati vodstvu potrdilo, da se vrne takoj, ko poteče dopust. Kdor svoj dopust brez izrecnega pismenega dovoljenja zdravnika podaljša, izgubi za vsak dan nedovoljenega dopusta četrtno mesečne gaže, ako ni v potrdilu določena višja kazen. Za čas dopusta izven pogodbe nima član pravice do nobene gaže. Kdor bi brez dovoljenja vodstva odpotoval ali bi ga vodstvo v času, ko je dolžan biti prisoten, ne moglo najti, izgubi polovico ali celo mesečno gažo. Vse izpremembe glede stanovanja se morajo vodstvu pismeno takoj naznaniti, sicer se kaznuje član z izgubo gaže enega dne« (člen 19).

Razdelek »Uloge« govori o sprejemanju, vračanju, zamenjavanju, popravljanju in razdeljevanju vlog:

Vsak član mora v režiserjevo knjigo potrditi, da je vlogo sprejel, sicer plača 5 % mesečne gaže (člen 20). Vlog ni mogoče vračati, pač pa se član v 24 urah lahko pritoži vodstvu, ki odloča; »kdor vrne vlogo brez pritrdila vodstva, izgubi $\frac{1}{4}$ mesečne gaže« (člen 21). Noben član nima pravice do kake vloge; »kdor bi izročene mu vloge ne hotel igrati ali kdor bi se branil sprejeti drugo vlogo, kakor jo je imel dotlej, se kaznuje s $\frac{1}{4}$ mesečne gaže« (člen 22). Brez dovoljenja vodstva člani ne smejo »zamenjati med seboj ulog« — kazen: četrtna mesečne gaže (člen 23). »Kdor se določene vloge v določenem času ne nauči, izgubi $\frac{1}{2}$ dnevne gaže za vsak zamujen dan dotlej, da zna svojo vlogo. Ako pa ne zna vloge niti do glavne skušnje ali celo do predstave, ga sme vodstvo takoj odpustiti ali kaznovati z izgubo celomesečne gaže« (člen 24). »Kdor bi svojo vlogo po svoje predelal ali preuredil, se kaznuje z 20 % mesečne gaže. Globa pa se more povišati na znesek $\frac{1}{4}$ mesečne gaže, ako bi vsled preuredbe vloge trpela škoda predstava« (člen 27). Zelo zanimiv je zadnji člen o razdeljevanju vlog: »Razdelitev ulog določa gledališki tajnik sporazumno z vodstvom in režiserji. Ako se med režiserji in gledališkim tajnikom ne more doseči sporazumljenja, odloča odbor Dramatičnega društva.«

Poglavje z naslovom »Izkušnje« govori o prostoru in času za vaje, o prihanju nanje (zamujanje) in njihovem poteku:

Skušnje so na odru, v sobi ali v dvorani; naznanjene so na deski v gledališču ali na vratih sobe Dramatičnega društva; čas skušenj določajo sporazumno z vodstvom režiserji in kapelniki (člen 29). Član mora priti na vajo točno ob določeni uri, oditi z nje pa šele, kadar mu dovoli režiser ali kapelnik (člen 30). Kdor zamudi, plača globo: kdor zamudi 10—15 minut, plača 20 h, kdor pol ure 40 h, kdor odide brez dovoljenja 50 h, kdor sploh ne pride, izgubi polovico dnevne gaže (člen 31). »Vsak član mora sam paziti, kdaj pride pri izkušnji na vrsto. Ako ga je treba iskati in klicati, plača 10 h« (člen 32). Po aranžirkih je treba znati vlogo na pamet; kdor se je učil kasneje, plača globo v znesku celodnevne gaže; »z ulogo v roki ne sme nastopati nihče pri skušnjah« (člen 33). Režiser ali kapelnik sme pri vseh skušnjah »ponavljati posamezne prizore ali točke, kakor dolgo se mu zdi potrebno« (člen 34). »Ako zahteva vodstvo, se morajo glavne izkušnje vršiti v kostumih, z vsemi rekviziti in pohištvi« (člen 35). Rekviziter mora imeti potrebne rekvizite vsaj pol ure pred skušnjo in jih pred začetkom skušnje izročiti članom; član mora skrbeti, da jih dobi pravočasno, ter se prepričati, ali so porabni; kdor nastopi pri glavni skušnji brez rekvizitov, plača 20 h, če se to zgodi pri predstavi, pa polovico dnevne gaže; rekvizite mora vrniti rekviziterju, izgubljene ali pokvarjene pa mora plačati; sem sodijo tudi pisma, knjige itd. (člen 37). Na koncu razdelka pa še člen 37: »Kdor pri izkušnjah režiserju nasprotuje ali izkušnjo zadržuje, izgubi celodnevno gažo.«

Zelo podrobno je opisan »hišni red«, ki je veljal pri »predstavi«. Objavljamo ga v celoti:

»38. Vsak član, ki ima opravila v prvih dveh dejanjih, zavezan je priti vsaj uro pred začetkom predstave v gledališče ter biti četrt ure pred svojim nastopom oblečen docela. Kdor ima opravka v poznejšem dejanju, mora biti v gledališču vsaj uro pred tem dejanjem in oblečen četrt ure pred svojim nastopom. Kdor zadrži predstavo ali svoj nastop samo za 5 minut, plača $\frac{1}{2}$ dnevne gaže. Kdor zamudi 10 minut, izgubi celodnevno gažo, kdor pa zamudi še več kot 10 minut, izgubi plačo dveh dni. Ako se take zamude ponavljajo, mu sme vodstvo takoj odpovedati. Ako je kriv zamude garderobar ali frizer, mora to igralec naslednjega dne s pričami dokazati in javiti vodstvu. Kdor bi predstavo po lastni krivdi ali nalašč zamudil, izgubi celomesečno gažo in ga sme vodstvo brez odpovedi odpustiti.

39. Inšpicijent naznanja začetek predstave prvikrat 20 minut pred početkom in sicer v garderobe, drugikrat deset minut pred početkom in neposredno pred početkom overture tretjikrat. Po tretjem znamenju mora biti vsak član, ki ima pri predstavi opravka, na odru na svojem mestu. Oni, ki nimajo opravka v dotičnem dejanju, morajo oder nemudoma ostaviti, sicer izgube $\frac{1}{4}$ dnevne gaže. Kdor bi ne ubogal režiserja oziroma inšpicijenta in ostal na odru tako dolgo, da se dvigne zastor, izgubi $\frac{1}{2}$ dnevne gaže.

40. Kdor pride tako pozno, da se mora igrati druga igra, ali peti druga opera, kakor je bilo določeno, ali kdor je kriv, da se je morala izročiti pred predstavo njegova uloga nagloma drugemu članu, se kaznuje, kakor bi bil sploh onemogočil predstavo.

41. Kdor pride ali odide med predstavo prehitro ali prepozno ali na napačni strani odra, plača $\frac{1}{4}$ dnevne gaže. Kdor zamudi ves prizor ali pozabi na rekvizit, plača poldnevno gažo.

42. Kdor drugemu ulogo nalašč pokvari, uganja šale, kadar zasleduje občinstvo resno igro, kdor po svoji krivdi besede ali stavke izpušča ali poverjeno ulogo nalašč kviri, opozarja med predstavo na napake drugih in sploh škoduje predstavi, bo kaznovan z izgubo $\frac{1}{4}$ mesečne gaže.

43. Član ne sme poljubljati sočlana, kjer tega igra ne zahteva, ali če soigralec ne dovoli.

44. Kdor bi znal svojo ulogo tako slabo, da bi pokvaril celoten vtis predstave ter bi mu moral šepetalec glasno sufilirati, izgubi gažo dveh dni. Ako se to ponavlja, sme vodstvo člana odpustiti.

45. Komur se je treba med dejanjem preobleči, mora o tem režiserja obvestiti. Rabiti sme za preoblačenje kvečjemu 10 minut. Kdor se preoblači brez dovoljenja režiserja in predstavo zadržuje, izgubi $\frac{1}{2}$ dnevne gaže.

46. Ako po dejanju občinstvo s ploskanjem kliče člane na oder, se morajo iti člani za priznanje zahvaliti. Zahvaljevati se za priznanje med prizorom, pa ni članu dolžnost.

47. Med predstavo z občinstvom pogovarjati se ali namigovati znancem je najstrožje prepovedano. Kdor se ne ravna po tej določbi, izgubi celomesečno gažo in vodstvo ga sme odpustiti.

48. Člani, ki so pri predstavi sodelovali, ne smejo po dovršeni svoji dolžnosti pokazati se občinstvu niti v pritličju niti v loži. Člani, ki delajo proti tej določbi, izgube dnevno gažo. Loži nad odrom v II. nadstropju sta rezervirani solistom opere in drame. *Vendar pa sme vodstvo tudi te dve loži pri posebnih prilikah oddati občinstvu.* Člani zbora in sorodniki ali prijatelji solistov nimajo pravice, zahajati v te dve loži. Ako se člani po tej določbi ne ravnaajo, izgube $\frac{1}{2}$ dnevne gaže.

49. Kadar so člani brez oprava na odru, smejo v gledališče. Brezplačno vstopnico dobe le s pritrdilom vodstvenega člana ali zastopnika dramat. društva pri blagajnici.«

Poglavje o »zboru« je kratko in obravnava predvsem vedenje zboristov na odru in v garderobi:

Pri skušnjah se morajo člani zbora vesti »mirno, tiho in dostojno, paziti morajo na kapelnika in režiserja ter peti oz. igrati, kakor jim je ukazano, sicer izgube $\frac{1}{2}$ svoje dnevne gaže«. Tudi v garderobi morajo biti tihi in mirni. Kdor bi delal nered, gnečo in nemir na odru, v garderobi ali na hodnikih, se kaznuje z izgubo celodnevne gaže. Kdor bi stopil na oder »nedostojno ali neprimerno kostumiran ali počesan, plača $\frac{1}{2}$ dnevne gaže«. Zboristi so »zavezani štatirati tudi v drami, spevoigri itd.«. (Členi 52, 54, 55 in 56.)

Poglavje o »režiserjevi vlogi« v gledališkem »hišnem redu« postane še posebej zanimivo, ko se zamislimo v status današnjega režiserja:

Režiserje imenuje vodstvo gledališča, oni imajo pravico, zastopati vodstvo tudi na zunaj. Njihova dolžnost je »skrbeti za to, da izvršujejo člani natančno gledališki red, ter opozarjati vodstvo na vse potrebe in nedostatke pri gledališču«. Skrbeti morajo, »da se repertoar ne zadržuje nego izvršuje dovršeno in točno ob določenem času«. Njihova pravica in dolžnost je, »svetovati vodstvu glede materialnih in umetniških vprašanj podjetja, predlagati, kakšna dela in kako naj se vprizore ta ter kako naj se razdele uloge«. Sestavljajo repertoar in to na sejah, ki jih imajo na začetku vsakega meseca »pod vodstvom gledališkega tajnika in sporazumno s kapelnikom«. »Režiserju, ki vodi predstavo, se mora vsakdo, ki ima pri predstavi kakršnikoli opravek, pokoriti brezpogojno in nemudoma.« »Ugovore, nasvete ali prošnje mu ne smejo sporočati na odru in med skušnjo, ampak po skušnji v gledališki pisarni. Režiser nadzoruje posel elektrotehnik, garderobarja, inšpicijenta in frizerja. Njegova dolžnost je skrbeti, da se vrše izkušnje mirno, naglo in brez razburjenja, zato mora biti sam vedno dostojen in vljuđen s člani in orkestrom.« Režiser sme malomarne svariti in jih predlagati v kaznovanje. »Režiserja, ki je sam malomaren pri izkušnjah, ki zadržuje repertoar ali ki žali člane gledališča s surovimi primki, kaznuje vodstvo z izgubo gaže 1 do 30 dni oziroma z odpustom.« Režiserji imajo v oskrbi tudi knjižnico in arhiv. »Vse svoje želje, nasvete itd. sporočajo režiserji vodstvu potom tajništva pismeno ali ustmeno ter dobivajo istim potom in načinom tudi odgovore in odredbe gledališkega vodstva. Neposredno z odborom smejo režiserji kakor tudi člani občevati le v *izjemnih, posebno važnih ali nujnih zadevah*«. Členi 57—60).

Na koncu Disciplinarnega reda je še troje kratkih poglavij o »inšpicijentu«, »šepetalcu« in »garderobarju«:

Inšpicijent ima pomembno nalogo: po režiserjevih navodilih »mora izdelati in izvrševati scenarij, zaznamovati dekoracije ter poskrbeti za rekviziterja

in elektrotehnika«. Pri skušnjah mora pazljivo zasledovati vso igro ter poskrbeti za grom, streljanje, hrup, trobentanje, trkanje, zvonjenje. On skrbi za »čim najhitreje in najmirnejše« izpremembe dekoracij. Za vsako napako ga vodstvo lahko kaznuje z globo od 20 h do 2 kron. Poznat mora igro ali opero docela, biti pri vseh skušnjah in opominjati člane na iztočnico, ni pa njegova dolžnost, da išče člane po gledališču »ali celo izven njega«. Opozoriti mora režiserja »na vsako napako ali na vsak nedostatek«. »Ako tega nalašč ne stori, ga sme vodstvo kaznovati z dvojno globo.« Skrbeti mora za statiste, ki so mu neposredno podrejeni: na njem je, da so vsaj pol ure pred začetkom predstave »oblečeni in opremljeni z rekviziti« (členi 61—64).

Sepetalec si knjigo »preskrbi od režiserja in mu jo po predstavi takoj vrne«. »Spisati mora potrebna pisma, katera izroča igralcem pred predstavo. Dajati mora znamenja za overturo, za izpremembe na odru in za zagrinjala. Sepetati sme le toliko, da ga čujejo člani na odru in ne občinstvo.« (Člen 65.)

»Garderobar ima dolžnost shranjevati, urejati, popolnovati, popravljati in razdeljevati gledališko garderobo. Brez dovoljenja vodstva ne sme izposoditi nikomur ničesar iz garderobe. Jamčiti mora za garderobo v vsakem oziru. Poleti mora stare kostume popravljati in šivati nove. Pred predstavo mora garderobar izročiti garderobo vsaj uro pred začetkom. Garderoba mora biti čista, cela in prava. Ako izroči garderobar članom zamazano ali raztrgano garderobo, ga sme vodstvo kaznovati z globo 1 do 2 K. Vsako jutro po predstavi mora garderobar zložene kostume spraviti zopet v garderobo. Paziti mora garderobar tudi na to, da člani garderobe s šminko in drugim ne umažejo. Ako se zgodi to vendarle, mora na to vodstvo opozoriti.« (Člen 66.)

1902 se Govekar še hvali, da je odbor »vzdrževal med osebjem strogo disciplino in red«, a gre verjetno prej za znano Govekarjevo metodo kot za resnico. Red in disciplina — to so bile pač reči, ki so v gledališču zmeraj kakor plima in osea, v našem še posebno.

Med pogostimi ustnimi in pismenimi ter tiskanimi opomini se spleča prebrati zapis Josipa Kostanjevca v Slovincu z dne 7. marca 1905, a pri tem upoštevati tudi očitke SN, da ima Slovenec »vedno samo ta edini namen pred očmi: delati združbe pri gledališču« (Malovrh):

»Za vsako dramsko noviteto rabi naša drama poprečno 10—15 dni. To je ogromno! V tem času se nauče največje drame tudi diletantje... Naši igralci imajo seveda vsak dan izkušnje, a kvečjemu trajata obe izkušnji skupaj 4 ure (dve dopoldne in dve popoldne). Sicer prebije gospoda ves čas po kavarnah in drugod. Zadnje tri mesece se repertoire komaj še giblje... to je najsilnejši padec. Gotovo ni odbor kriv teh razmer pri našem gledališču... toda takim razmeram mora biti konec.« Brez čvrstega vodstva naše gledališče ne more več obstajati. »Triba je temeljitih reform v vodstvu... Anarhija se mora nehati, sicer izgubimo ugled gledališča in simpatije občinstva.« Nato članark predlaga nastavitvev artističnega ravnatelja, ki naj skrbi »za točno izvrševanje repertoira in za — disciplino«. »To je naš predlog.«

Prav gotovo je prav ta članek razgibal Malovrhovo pero, ki je od 28. marca do 8. aprila v Narodovem »Lisku« pod naslovom »Slovensko gledališče« razpravljalo o mnogih vprašanjih naše takratne gledališke stiske, posebej še o vprašanjih »hišnega reda« in discipline:

Predvsem se mu zdi sedanja organizacija gledališča »nepraktična in zastarela« in predlaga, naj se vodstvo zaupa posebni intendanci, ki naj bi jo sestavljali zastopnik mesta, zastopnik dežele, zastopnik posestnikov lož in abonentov in zastopnik DD. Dosedanje vodenje sedmerih enakopravnih članov povzroča prepire in zmešnjave, disciplina pa je zaradi tega »postala iluzorna«. Namesto artističnega vodje, ki ga priporočajo »nekateri« (J. Kostanjevec), naj se nastavi dober režiser v operi in v drami, »tadva bi imela potrebne oblasti za

artistično vodstvo predstav, intendantca pa naj bi si pridržala *financijsko vodstvo, angažiranje članov in določitev repertoarja in naj bi bila obenem vrhovna instanca v disciplinarnih zadevah*«. Repertoar naj se sestavi pred sezono (!), saj »nikakor ne gre, da bi se takorekoč sproti, od predstave do predstave, izbrale igre, ali da bi se kar na priporočilo kakega igralca uprizorila kaka igra«. Komparzerija naj se bolje plača (zdaj 20 krajcarjev od predstave), iz nje naj se dobe novi igralski kadri; občuten »nedostatek« je, da se pri drami komparzerija ne udeležuje generalnih skušenj, operni zbor pa ne orkestralnih. »Na zbor in na komparzerijo se skoro nič ne gleda. Ljudje (komparzerija, zbor) ne vedo, kako naj se vedejo, ne kam naj stopijo in to moti vso predstavo, pokvari iluzijo in pokvari tudi igralcem in igralkam lep vspeh.« Vse to je potrebno urediti z jasnimi predpisi. — Poleg tega je *premalo skušenj*; »za vsako igro je navadno le ena glavna skušnja na odru in še ta se opravi le površno«. Nemški ljubljanski igralci imejo več in daljše skušnje, so bolj vpreženi, ker igrajo tedensko eno predstavo več. Tudi so njihove skušnje »vse resnejše in natančnejše, ker nemški ravnatelj ne pozna šal... strog in neusmiljen je, če kdo le za pet minut skušnjo zamudi... Pri nas pa je pri skušnjah navadno silno po domače. Marsikateri igralec prihaja popolnoma nepripravljen k skušnjam in generalna skušnja na odru je dostikrat prava karikatura... Za reprize navadno sploh ni skušnje«. Glavne ovire pri študiranju novih iger so jezik, *pomanjkanje discipline* in igralska komodnost. Zato je »treba dobiti režiserjev, ki bodo igralcem imponirali, ki bodo znali vzdrževati disciplino in igralce tudi res vodili tako, da bodo predstave vseskozi relativno vzorne, kakor morejo pri nas biti«. Vodstvo mora režiserju zagotoviti primerno avtoriteto in dovolj skušenj, ker bo le tako lahko prevzemal vso odgovornost in prirejal dobre, »enotne, harmonične predstave«.

Vprašanja »hišnega reda« in discipline so bila nato v središču razprav občnega zbora DD, ki je bil dober teden po objavi zadnjega Malovrhovega listka. Odbornik Gustav Pirc je gledališke deske obtožil, da so svet, »ki pokvari vsakega, ki je na njih ali pa ki ima ž njimi opraviti«. Izrečena je bila misel, naj se za ravnatelja postavi mož, »ki bo imel dovolj skušenj, da bo strog in resen, ni pa treba, da bi bil dramaturg ali režiser«. V to je padel oni znameniti vzklik: »Žandar naj bo!«, ki potrjuje, da smo bili z redom in disciplino res na psu. In še je bilo rečeno: »Dokler ne pride dovolj strogosti nad igralsko osebo, ne bo nič. Govorilo se je proti Čehom, a Slovenci so glede reda najslabši.« (prim. Dušan Moravec, Slovensko gledališče Cankarjeve dobe, str. 149—154.)

Na občnem zboru leto dni kasneje (april 1906) so bile tovrstne tožbe še zmeraj žive in žgoče in župan Hribar je v debati dejal: »Pri igralcih ste preveč popustljivi, *disciplina mora biti*. Neki igralec vas je obrnjal za 2000 K, a še ste mu dali časten večer. To ni prav!«

Na občnem zboru aprila 1907 pa je profesor Juvančič po enoletnem opravljanju intendantske službe poročal, da so se stvari obrnile na boljše (če mu seveda smemo verjeti): »*Kar se discipline tiče, se gledališko vodstvo nima vzroka pritoževati*. Gledališko osebo je skoro brez izjeme vestno in z vnemo izpolnjevalo svojo ne lahko nalogo.« Intendant je krepko držal vajeti v rokah in izvajal »obsežnejše nadzorstvo pri skušnjah«.

Vendar so še težave: na občnem zboru aprila 1908 Juvančič pokaže na enega poglobitvinih vzrokov nereda: »Rak-rana je menjava igralcev, ki se na-

stavljajo samo za pol leta. Angažiranje bi moralo biti celoletno. Gledališka sezona bi se morala začeti s 1. septembrom. Uvesti bi se moralo trimesečno poletno gledališče in le 2 meseca naj bi trajale počitnice.«

Prvine »hišnega reda«, zadevajočega orkester, so vidne tudi iz »Pogodbe« katero sta sklenila Dramatično društvo v Ljubljani in odbor koncertnega orkestra Glasbene matice v Ljubljani — dne 3. oktobra 1908:

»Predstav z uporabo orkestra ne sme biti na mesec več nego maksimalno devet.« Ob nedeljah in praznikih smeta biti le izjemoma po dve predstavi z uporabo orkestra, a ne večkrat nego petkrat v sezoni. Koncertni orkester sodeluje pri operah z 31—32 možmi, pri operetah s 24, pri igrah, ki so po avtorju bistveno zvezane z glasbo, s približno 16 možmi. Za opero ali opereto se mora »ves orkestralni material najmanj 14 dni pred predstavo dati na razpolago koncertnemu mojstru za študiranje. Orkestrovski arhivar potrdi prejem materiala in od te potrditve se računa 14 dni«. »Repertoar in dneve predstav z uporabo orkestra naznanja gledališče koncertnemu orkestru vsak petek za prihodnje 14 dni, in sicer za prvi teden obestransko obvezno, za drugi prenumerirano.« Skušnje z orkestrom so v Glasbeni matici dopoldne, popoldne le izjemoma. Za večerne skušnje orkester načelno ni na voljo. Zanje je treba plačati poseben honorar in sicer po dve kroni za moža. V dnevih predstav sme biti samo ena skušnja z orkestrom, druge dneve sta lahko dve. Glavni skušnji sta pri večjih delih normalno dve, maksimalno tri za vsako premiero. Kar bi jih bilo več, se plača posebej po dogovoru. Gledališko vodstvo se zavezuje skrbeti za to, da tečejo glavne skušnje brez nepotrebne zadrževanja in podaljševanja. Če je orkester že v gledališkem poslopju, pa se skušnja odpove, »velja to za toliko, kot bi se bila skušnja vršila«. »Prav tako se smatra za izvršeno, ako se 30 minut po napovedanem času še ni začela; orkester sme tedaj oditi. Razdelitev skušenj se naznanja teden dni poprej in sicer pisмено kapelniku koncertnega orkestra proti potrdilu, ki ga vpiše v knjigo za vpisovanje skušenj in predstav. Gledališko vodstvo da orkestru za garderobo godcev na voljo posebni omari, ki se varno zaklepata. V mrzlem gledališču ali na prepihu igrati godci niso zavezani. Za prevažanje inštrumentov se plača po dve kroni.

Juvančičev režim je bil kratkotrajen — le dve leti, zatem pa se je spet prikazal Govekar in z njim nove težave v zvezi z mirom, redom in disciplino, kar je slutiti v Listku igralkе Zofije Borštnikove, ki ga je objavila v Slovencu 15. in 16. februarja 1910:

»Slabo, nestrokovnjaško vodstvo je krivo, da naše gledališče propada... Seveda s tako lenostjo, kakor se pri nas skušnje vrše, s tisto malobrižnostjo, kakor se pase sedaj pri slovenskem gledališču, s tisto zanikrnostjo, kakor se sedaj skušnje vrše pri nas, ni mogoče nič doseči. Pri skušnjah mora postati režiserju oziroma voditelju vroče, oznojit se mora igralec in spehati, ampak če se tako igra pri skušnjah kot pri nas doma sedaj, se ne more nič doseči. Da je pa tako, je iskati vzroka v tem, ker so vsled že navedenih vzrokov domači igralci indisponirani in klavirni postali. Če vidijo vrhtega pred seboj ravnatelja, ki v gledališču ni doma, tudi nimajo potrebnega respekta... Strokovnjake treba...«

V marcu 1910 se je vprašanje ljubljanskega gledališkega hišnega in disciplinarnega reda pojavilo celo pred sodiščem. Maščevalni Govekar je igralki očital, da se je pregrešila proti disciplinarnemu redu: ni se učila vlog, bila uporna nasproti odredbam vodstva, »prepirala se je z drugim igralnim osebjem in spletkarila in nastopala renitentno«. (Slovenec, 2. marca 1910.) Za pričo sta bila klicana igralec Bohuslav in celo ravnatelj ljubljanskega nemškega gledališča. Bohuslav je izpovedal, da skoraj vsi igralci prihajajo prepozno k skušnjam, nemški ravnatelj pa, da je bila tožena upravičena vse vloge razen ene odkloniti, ker je bila angažirana kot prva igralka. (Slovenec, 22. marca 1910.)

Nekaj podatkov oz. pravil »hišnega reda« je najti tudi v sklepih intendantnih sej (10 po številu) v času od julija 1912 do oktobra 1912 (SGM, mapa 72, sign. 184):

pevke v zboru niso več dolžne imeti svoje plesne obleke, nuditi jim jo mora DD; »zborove skušnje so vsak dan, za ženski zbor od pol osmih do pol devetih zvečer, za moški od pol devetih do pol desetih zvečer«; pevci v zboru oz. tisti, ki hodijo k pevskim vajam za zbor, so podvrženi »poskusnemu mesecu« (oktober), šele potem jih bo nekaj, če bo »blagajnica v ugodnem stanju«, lahko angažiranih.

Takoj po prvi vojni, ko se je v kraljevini SHS in še posebej v Sloveniji poskušalo dohiteti vse zamujeno in osvoboditi vse prepovedano in zapostavljeno ter dograditi še nedograjeno, tako tudi gledališče, se je — verjetno na željo gledališkega vodstva — režiser Osip Šest lotil nehvaležnega dela, da izoblikuje Narodnemu gledališču v Ljubljani hišni red oz. »splošne določbe, ki veljajo za vse: za igralce in igralkе, inspiciente, sufleze, tehnično osebje, režiserje, dramaturga«. (Rokopis s svinčnikom na 24 straneh — v SGM v omotu »Zakoni, uredbe itd.«.) Delo ni z ozirom na gradivo niti zgledno razvrščeno niti posebno poglobljeno, napisano je mimogrede in nanagloma, vendar kljub temu zelo zanimivo, precej podrobno in dovolj uporabno. Ker je poskus zares edini te vrste (takoj po drugi vojni je v to smer poskušal tudi Bojan Stupica, a ostal pri nekaj osnutkih), si ga velja pobliže, najrajši kar do besede ogledati.

»Poklic igralca je svoboden poklic,« zapiše takoj na začetku, »vsak si ga je volil sam in zaradi tega bi morale vse določbe o disciplini odpasti. Zaradi tega mora vsak član, ki si nadeva visoko ime igralca, svoje dolžnosti točno in vestno opravljati.«

K vajam mora prihajati točno ob naznačeni uri. »Vaje in zaposlenost so označene na tabli vedno za par dni vnaprej. Ker pa se pri velikem obratu gledališča dogajajo včasih nepremostljivi primeri v spremembi repertoarja oziroma vaj, je vsak član dolžan, da si zvečer (do pol osmih) ogleda *razporedbo vaj oziroma predstav* prihodnjega dne.«

Kdor brez tehtnega vzroka ne pride na vajo, zapade globi.

»Vaje se prično normalno ob 9 zjutraj in trajajo tako dolgo, dokler jih režiser komada izrečno ne razpusti. Vendar se jutranje vaje ne smejo raztezati čez eno popoldne, ako je določena tudi popoldanska vaja. Popoldanske vaje se prično ob 3 in ne smejo trajati čez peto popoldne, ako je isti večer še predstava. Med vsakim dejanjem vaje je odmor za suflezo, ki pa ne sme presegati desetih minut. Čas za vaje naj bo izrabljen do pičice in pri vaji naj bo slišna samo *stvarnost* in nikakih postranskih razgovorov.«

Kdor se vaje iz tehtnega vzroka ne more udeležiti, mora to pred vajo (pred deveto zjutraj oz. pred tretjo popoldne) pisмено javiti »dotičnemu režiserju«, ta pa dalje ravnatelju oziroma artističnemu vodji gledališča.

1. Prva oz. bralna vaja se opravi »v za to določenem prostoru«, udeležiti se je morajo »vse v komadu zaposlene osebe, dramaturg in režiser, kateri vodi vajo, inspicient in sufleza«; aranžirna vaja je na odru; »pri njej so navzoči vse osebe, inspicient; režiser določi situacijo, scenerijo, prihode, odhode; pri tej vaji ni treba ne dramaturga ne sufleze; tretja vaja »se vrši z ulogami, pri njej naj bo navzoča že sufleza, katera sledi tiho za tekstom, navzoč mora biti dramaturg; četrta vaja »se vrši brez ulog in na to mora obračati pažnjo režiser, ki je obenem tudi odgovoren za to«; kdor ne zna besedila, plača globo. »Dve vaji pred generalno morajo stati vedno odgovarjajoče kulise in razsvetljaj mora takrat tudi že poizkušati. Ako so predpisani odrski efekti, mora tudi odrski mojster že dve vaji pred generalno vse efekte pri vajah preizkusiti. Dve vaji pred generalno suflira sufleza pritaženo. Eno vajo pred generalno morajo biti na mestu vse rekvizite in se z njimi poizkuša.« Generalna vaja je predstava brez publike. Vsi morajo biti v maski in kostumu. »Dela ves aparat«; efekti razsvetljave, kulise, rekvizit, odrski efekti — »z eno besedo: predstava brez avditorija«. Na razporedu ni potrebna posebna označba »v maski in kostumu« — »ker to je jasno in tozadevni izgovori se kaznujejo z globo malomarnosti«.

2. Prva oz. bralna vaja se opravi »v za to določenem prostoru«, udeležiti se je morajo »vse v komadu zaposlene osebe, dramaturg in režiser, kateri vodi vajo, inspicient in sufleza«; aranžirna vaja je na odru; »pri njej so navzoči vse osebe, inspicient; režiser določi situacijo, scenerijo, prihode, odhode; pri tej vaji ni treba ne dramaturga ne sufleze; tretja vaja »se vrši z ulogami, pri njej naj bo navzoča že sufleza, katera sledi tiho za tekstom, navzoč mora biti dramaturg; četrta vaja »se vrši brez ulog in na to mora obračati pažnjo režiser, ki je obenem tudi odgovoren za to«; kdor ne zna besedila, plača globo. »Dve vaji pred generalno morajo stati vedno odgovarjajoče kulise in razsvetljaj mora takrat tudi že poizkušati. Ako so predpisani odrski efekti, mora tudi odrski mojster že dve vaji pred generalno vse efekte pri vajah preizkusiti. Dve vaji pred generalno suflira sufleza pritaženo. Eno vajo pred generalno morajo biti na mestu vse rekvizite in se z njimi poizkuša.« Generalna vaja je predstava brez publike. Vsi morajo biti v maski in kostumu. »Dela ves aparat«; efekti razsvetljave, kulise, rekvizit, odrski efekti — »z eno besedo: predstava brez avditorija«. Na razporedu ni potrebna posebna označba »v maski in kostumu« — »ker to je jasno in tozadevni izgovori se kaznujejo z globo malomarnosti«.

Začetek Šestovega »hišnega reda« — pisal ga je pozimi 1920

Vaje

Prva oz. bralna vaja se opravi »v za to določenem prostoru«, udeležiti se je morajo »vse v komadu zaposlene osebe, dramaturg in režiser, kateri vodi vajo, inspicient in sufleza«; aranžirna vaja je na odru; »pri njej so navzoči vse osebe, inspicient; režiser določi situacijo, scenerijo, prihode, odhode; pri tej vaji ni treba ne dramaturga ne sufleze; tretja vaja »se vrši z ulogami, pri njej naj bo navzoča že sufleza, katera sledi tiho za tekstom, navzoč mora biti dramaturg; četrta vaja »se vrši brez ulog in na to mora obračati pažnjo režiser, ki je obenem tudi odgovoren za to«; kdor ne zna besedila, plača globo. »Dve vaji pred generalno morajo stati vedno odgovarjajoče kulise in razsvetljaj mora takrat tudi že poizkušati. Ako so predpisani odrski efekti, mora tudi odrski mojster že dve vaji pred generalno vse efekte pri vajah preizkusiti. Dve vaji pred generalno suflira sufleza pritaženo. Eno vajo pred generalno morajo biti na mestu vse rekvizite in se z njimi poizkuša.« Generalna vaja je predstava brez publike. Vsi morajo biti v maski in kostumu. »Dela ves aparat«; efekti razsvetljave, kulise, rekvizit, odrski efekti — »z eno besedo: predstava brez avditorija«. Na razporedu ni potrebna posebna označba »v maski in kostumu« — »ker to je jasno in tozadevni izgovori se kaznujejo z globo malomarnosti«.

Predstave

»Eno uro pred predstavo morajo stati na odru dekoracije prvega dejanja. Isto morajo biti vsi člani, ki so zaposleni, četrt ure pred začetkom nastopa gotovi s svojo masko, kostumom; morajo misliti še osebno na rekvizite, katere potrebujejo tekom dejanja.« Znamenje z zvoncem se daje v garderobe trikrat: pol ure pred začetkom enkrat, četrt ure pred začetkom dvakrat, 5 minut pred začetkom trikrat. »Teh znamenj se ne sme v nobenem primeru zlorabljeni, ker to so ura za igralca. Krivi se najstrožje kaznujejo z globo zaradi neupoštevanja določb.« Pred dvigom zavese morajo biti vsi, ki nastopajo v 1. dejanju, na odru, sufleza pa »v budki«. Delavci morajo biti pri zastoru in pri aparatih za efekte. Razsvetljaj mora biti na svojem prostoru. Pet minut pred začetkom inspicient javi režiserju »položaj«, po petih minutah da znamenje za začetek. »Predstava se prične. Za odrom absolutna tišina!« Na odru, v garderobah, sploh v odrskem delu gledališke stavbe ne sme biti nihče, »kdor ni direktno zaposlen«. Za to so odgovorni odrski mojster in inspicient oz. pomagač inspicienta.

Predstave se začno natančno ob določeni uri, za kar je odgovoren inspicient.

Med predstavo naj vsak, ki je na odru, pazi, da se ne bo ob igranju zadeval »ob nemasivne predmete« (prospekt). »Oni, ki ne obračajo na to pažnje, se kaznujejo.« Za prospektom hoditi je pod kaznijo prepovedano.

»Po vseh koridorjih, garderobah, straniščih je kajenje prepovedano. Isto tako je pod kaznijo prepovedano po garderobah, hodnikih, sploh mestih v bližini odra

govoriti s forsiranim glasom. Loputanje z vrati se kaznuje. Prostor, kjer je kajenje dovoljeno, določi ravnatelj.«

V prostor gledalcev (foyer, kadalnica) se dajejo tri znamenja z zvoncem in to vsa tri v zadnjih petih minutah. »Ko se čuje udar tam-tama, se zastor dvigne. Portierji in biljeterji ne smejo po tem udaru pustiti nikogar več v dvorano ter morajo skrbeti za to, da je zunaj tišina in mir. Za vse to so odgovorni. Med predstavo morajo biti luči po koridorjih pogašene. Po udaru s tam-tam ugasnejo v dvorani lustri in v momentu, ko se dvigne zastor, se prižgo proscenijske rampe. To velja za vsa dejanja.«

»Po predstavi naj se na odru pogase luči in napravi red za prihodnji dan. Igralci naj gledajo, da bo v njih garderobah red in čistota, kajti to je merilo vestnosti. Garderobe, omare z obleko naj se vestno zaklepajo, ker vodstvo ne jamči za event. prestopke individuov, kateri spadajo drugam.«

Zatem Osip Šest sestavi »poslovnik« za naslednja opravila: a) dramaturg, b) režiserji, c) igralci in igralkе, d) inšpicienti, e) suflerji, f) odrski mojster (inšpektor), g) biljeterji in pomožni personal, h) razsvetljaj in pomagači, i) delavci, frizer, garderobier, j) tajnik in arhivar.

Dramaturg

»Dramaturg je najvišja literarna instanca gledališča in njemu se morajo tozadevno pokoriti vsi režiserji, igralci in igralkе, zbor oz. komparzerija. On je odgovoren za perfectni jezik, ki ga mora govoriti scena. 1. Dramaturg sestavlja soglasno z ravnateljem repertoar, presoja uposlana dela oziroma vrednost prevodov. 2. Je navzoč pri bralnih vajah in mora igralcem, kateri morda ne obvladajo jezika *pred to* (vajo) akcentuirati pravičen naglas. Pri bralni vaji korigira ev. jezikovne pogoške in razsoja spore o izgovorjavi. 3. Je navzoč pri vseh vajah izvzemši aranžirne, sledi za pravilno izgovorjavo in korigira pogoške. Ko skušnje dozore do generalne, je njegovo delo končano. 4. Ako nanese slučaj, da so potrebne črte, jih napravi dramaturg sporazumno z režiserjem dotičnega komada. 5. Dramaturg je član režijskega kolegija in ima v literarnih vprašanjih odločujočo besedo. Ako nanese potreba in slučaj, piše dramaturg o smernicah gledališča, zastopa delo, ki je bilo že izvršeno, z literarnega vidika. Vendar te slučaje je strogo ločiti od preproste časopisne reklame, anonis itd.«

Režiserji

»Režiser dobi delo, ki mu je določeno, in po svojem umetniškem prepričanju razdeli uloge tako, da bodo delu v prid. Režiser bodi v tem *pošten!* Potem bodo *tudi člani* poštini. Potem se posvetuje z ravnateljem in z njegovim odobrenjem razdeli uloge igralcem — proti podpisu o sprejemu teksta. Režiser mora pred tem, predno se prično vaje, urediti režijsko knjigo, tako da stoji na svojem mestu kot dirigent, on ve vse — on le vodi. Pri vajah pazi režiser na red: da se prično točno, brez vsakega obzira mora zahtevati točnost, zaradi tega mora biti sam najbolj točen. Pri bralni vaji naj da režiser direktive igralcem o njih ulogah, značaju, navadah, obleki, času in kraju — zgodovini. Režiser naj da igralcem navodila, če mogoče, kje in kaj naj si poiščejo vire za študij. Režiser je avtoriteta in vsi naj verujejo vanj: tako je in ne drugače. — Režiser naj takoj pri začetku vaj izroči pisana navodila razsvetlajcu, odrskemu mojstru, garderobierju, rekviziterju, frizerju, kjer so popisane vse podrobnosti rekvizit, luči, oz. kostumov ali efektov. Določi naj tako scenerijo, katero potrebuje, da se pravočasno pregleda, če je intaktna. — Režiser naj gleda za tem, da se *četrti vaji* vrši brez ulog in da sufler dve vaji pred generalno *šepetice* in ne govori. Dve vaji pred generalno mora paziti, da so vsi efekti luči, scene in odra *uresničeni in temeljito preizkušeni*. Za vsak komad ima režiser približno 8—10 (dni) časa. Režiser mora javiti vse, ki niso prišli k vaji s tehničnim vzrokom in one, ki sploh brez vzroka niso prišli ter zamude. Režijska seja, ki se vrši *enkrat* na teden, določi višino glob. Režiser nadkriljuje v stvari, ki jo režira, vse ostale. On spravi knjigo v življenje, zastopa avtorja kot strokovnjak odra. Zaradi tega se mora vsak brezpogojno ukloniti njegovim željam v umetniških vprašanjih (izražanju, gesti, mimiki, situaciji), ker režiser je odgovoren za celoto, on daje delu reljefnost in okvir! Prestopki proti režiserju so prestopki proti umetnosti. Režiser naj v komadu, ki ga režira, ne igra nič, ali pa le neznatno ulogo (epizodo). Režiserjeva naloga je na večer generalne vaje končana in častna zadeva vseh članov bodi, da ne potrebujejo nad seboj pri predstavi režiserja, ker takrat izvaja on le še lahko neke vrste nadzornika-

policaja.« (Na koncu je še dodatek; da ima režiser pravico člana, ki ima tehtne vzroke, »osvoboditi od vaje, če dotična vsled tega ne trpi preveč«. Vendar mora po vaji to javiti ravnatelju.)

Igralci in igralke

Igralci in igralke morajo prihajati natančno ob določenem času k napovedanim vajam, sestankom in predstavam. Vsakdo, ki nastopi v prvem dejanju, mora biti najmanj tri četrt ure pred začetkom v garderobi, »kjer izvrši točno in vestno masko in kostum, katerega mu je pri generalni vaji odobril režiser.« »Pri predstavi mora član igrati svojo ulogo tako, kot je bilo to določeno pri vajah; to se pravi ne spremenjati point, situacije, delati sploh bistvenih razlik. Tozadevni prestopki se kaznujejo. Smeh na odru med igro ali ekstempori se kaznujejo najstrožje.« Če kdo zamudi nastop, se preišče vzrok in kaznuje. Debate o vlogah, ki bi povzročale razburjenost, se ne smejo voditi na odru, pač pa sodijo v režiserjevo sobo. Vlogo (besedila) mora član vrniti »v dostojnem stanju, drugače se da ulogo prepisati na novo in se mu odtegne pri gaži.« »Vsako ulogo, bodisi šaržo brez besed mora vsak angažiran član brezpogojno sprejeti in nosi vse posledice drugačnega ravnanja sam. Vloge so razdeljene vedno premišljeno in stvari na korist, ergo je tako postopanje nevredno inteligentnega igralca in si daje taisti o kvaliteti svoje inteligence ubožno spričevalo. Spori zaradi ulog se rešujejo edinole v pisarni ravnatelja v sprejemnem času v navzočnosti dotičnega režiserja.« — »V slučajih obolevosti ali sploh nepričakovanih nepravil je dolžan vsak član ulogo obolelega tekom treh dni igrati brez vsakih nagrad. Slučaji, kjer je vskočil član za kolego nenadno in omogočil predstavo, se event. honorirajo. Na vsak način pa nima dotičnik pravice s terorjem izsiliti vsoto. Vsoto določa edinole ravnatelj po event. režiserjevem ali dramaturgovem nasvetu.« — »Ako pride član k predstavi v netreznem stanju, se mu odtrga 1. pol mesečne plače, 2. se ga odslovi. Ugovori ne eksistirajo ne k ravnateljstvu ne k upravi.« — »Lahke bolezni, katere se ponavljajo mesečno (migrena itd.) ne veljajo za vzrok izostati od vaj.« — »Člani, ki si dovolijo pred končano vajo oditi, zapadejo najstrožji globi.« — »Od vaje osvobodi v skrajno nujnih slučajih edino režiser.« — Vse moderne obleke si kupuje član sam. Drugo dobi od garderoberja, ki ima navodila od režiserja. »Za garderobo se brigaj vsak član sam, tako da je pri generalni vaji kompletan.« — »Vsi člani morajo pri predstavah nastopati šminkani, če potrebuje lice masko ali ne. Maska pa bodi po možnosti vedno enaka.« — »Vsak član mora javiti svoje stanovanje z onim dnem, ko podpiše novo pogodbo in vse ev. spremembe glede stanovanja takoj po selitvi.« — Člani, kateri kažejo z zamujanjem, nevestnim izpolnjevanjem dolžnosti indolenco, se odpuste. Člani, kateri vestno opravljajo svoje delo, kažejo vrlo ambicijo se nagrade denarno in oficielno s pohvalo.« — »Pri vajah in predstavah se imajo člani brezpogojno pokoriti direktivam režiserjev in inšpicijentov. Tozadevni delikti se kaznujejo.« — »Igralec, ki je pri predstavi zaposlen kadarkoli in s kakršnokoli ulogo, se ne sme pokazati nikjer v avditoriju. Tozadevni prestopki se kaznujejo z globo.« — »Oder je svetišče igralca, zato bodi on tam pri vajah odkrit.« — »Incidenti privatnega življenja ne spadajo v gledališče in tozadevni prestopki se kaznujejo najstrožje.« — »Piti in prinašati v garderobo alkoholne pijače je najstrožje zabranjeno. Krivi se kaznujejo.« — »Vse globe se odtegnejo 1. in 15. vsakega meseca in gredo v prid knjižnice stanovske organizacije v Ljubljani.«

Inspicient.

»Inspicient je režiserjeva desna roka. On izvršuje mehanični posel, režiser pa določi vse po redu. a) Inspicient mora paziti pri vajah, da pokliče pravočasno nastopajoče iz čakalne garderobe, da se vaja ne trga in ne ovira. b) Da more ta posel točno vršiti, ima za to prirejeno knjigo oziroma scenarij, katero si uredi za svoj posel. (Vse nastope, efekte odra, lučne efekte, odrsko muziko; kontrolo: rekvizit, mobilja, spec. potrebščine.) Dve vaji pred generalno mora skrbeti, da se izvrše točno vsi v komadu predpisani efekti (grom, blisk itd.). c) Dolžnost inspicienta je opozoriti pred predstavo potom zvonjenja vsakega člana trikrat — pol ure pred začetkom enkrat, četrt ure pred začetkom dvakrat, pet minut pred začetkom trikrat. Med temi petimi minutami da zvonce v foier, pregleda, če so na sceni oni, ki imajo začetek, in za odrom oni, ki nastopijo v 1. dejanju. Potem da znamenje za tam-tam. Med zvonjenjem v garderobe pogleda tudi v suflersko budko, če je sufler na mestu. — Sufler se ima pri prihodu javiti inspicientu. Med posameznimi dejanji zvoni igralcem enkrat. Člani morajo na zvon takoj zapustiti garderobo in se podati na oder.

— Med dejanjem sledi inspicient vsemu, kar se dogaja na odru in je odgovoren za pravilne vstopne oseb, efektov, luči itd. — Med predstavo naj pazi inspicient na strog red za kulisami. Na odru ne sme trpeti nikogar razen onih, kateri imajo direktnega posla. Ostale naznani — *ugovorov inspicientu ni*, ker je on odgovoren za red. One, ki se protivijo, mora naznani in naloži se jim globa.«

Odrski mojster (inšpektor), delavci

»Odrski mojster je odgovoren za pravilne inscenacije. Te morajo biti izvršene točno po režiserjevih navodilih. a) Zjutraj in popoldne pred začetkom vaje mora biti postavljena na odru vsaj markirana scenerija in pohoštvo, oder zjutraj očiščen. b) Eno uro pred predstavo mora biti scenerija prvega dejanja že pripravljena in urejena. c) Po končanem dejanju, če se mora scenerija spremeniti, morajo igralci takoj zapustiti oder. Med predelovanjem sme biti na odru le režiser, inspicient in direktno zaposleni. Ko je scenerija gotova, javi to odrski mojster inspicientu. d) Delavec, ki opravlja s pohoštvom, mora vedeti točno, kam postavi to ali oni pohoštvo, tepih, zastor itd. in je odgovoren odrski mojster za točno izvršitev. e) Delavec, ki je določen za dviganje in spuščanje zastorja, se mora ravnati za dviganje le inspicientu, za spuščanje le suflerju. f) Odrski mojster odgovarja za točno izpeljavo vseh odrskih efektov in mora taiste izvrševati sam, oziroma če je treba več rok z od njega določenim pomagačem. Vsi efekti se preizkušajo že dve vaji pred generalno. — Odrskega mojstra skrb je, da so kulise, ki se potrebujejo, v vzornem redu, da niso zmečkane, strgane itd., da so pri sobah na vratih kljuke itd. Inscenacija sploh leži pod *njegovo odgovornostjo*. — Odrskemu mojstru so podrejeni vsi delavci kulis, razsvetljalci, kurjači. — Odrskega mojstra skrb bodi, da so med predstavo vsi oni deli odra, pod odrom oziroma orkestrski prazni, da ni ljudi tamkaj in da se vsa vrata na odru, pod in nad odrom hermetično zapirajo in so med predstavo zaprta. Pod in nad odrom se ne sme med dejanji nahajati nihče kot le v to določeno delavec (šnurmajster) in požarni gasilec. — Za vse prestopke je odrski mojster odgovoren posameznim režiserjem oziroma ravnatelju. — Odrski mojster mora imeti točen inventar vsega gledališkega fundusa in točne risbe vsakega komada z označbo kulis — poslednje mora hraniti.«

Razsvetljajč

»a) Razsvetljajč ima dolžnost ravnati z razsvetljavo na odru točno po režiserjevih navodilih; vse lučne efekte (zarjo, mrak itd.) mora imeti izpisane na iztočnice, katere mu je dal režiser. b) Skrbeti mora za to, da funkcionirajo vsi zvonci v foier in v garderobe ter sploh vse električne naprave gledališča. Pred predstavo mora pogledati, če funkcionirajo luč pri zastorju in vsi zvonci in reglje v Schnürboden, Versenkunge oziroma h kapelniku. — Ko se zastor dvigne, ugasne luč v dvorani, prižge pa šele sedaj proscenium-rampo. Ko zastor pade, prižge takoj luč v dvorani. — Dve vaji pred generalno se vrše že vsi poskusi s polno razsvetljavo in točno izpeljanimi lučnimi efekti. Razsvetljajč in njegov pomočnik morata biti pri teh vajah navzoča. — Razsvetljajč je odgovoren za svoj posel režiserjem in odrskemu mojstru.«

Rekviziter

»a) Rekviziter mora skrbeti, da so vse rekvizite, katere zahteva od njega režiser (napisano) *eno vajo pred generalno* na licu mesta. b) Rekviziterjev dolg je, da si zapomni oziroma nariše mesto in dejanje, kjer se ta ali ona rekvizita potrebuje. c) osebne rekvizite, katere poneso igralci s seboj na oder, mora imeti točno pripravljene in jih izročiti *vsakemu posameznemu v garderobi*. d) Vse zaužitne stvari morajo biti čiste in snažne, jedilno orodje isto. — Za vse to odgovarja rekviziter. On ima poleg delavcev, režiserja, inspicienta edini dostop na oder. Vse rekvizite morajo biti *dostojne in solidne*. — V slučaju potrebe mora skrbeti rekviziter tudi za pohoštvo oziroma preproge, zagrinjala itd. — Za svoje prestopke je rekviziter odgovoren posameznim režiserjem.«

Garderober, garderoberka

»Garderober mora biti izučen krojač in mora to na podlagi dokumentov dokazati. Njegov dolg je, da zbere po pismenem navodilu režiserja kostume v garderobi, povabi po končani izbiri režiserja, da pregleda izbiro. Potem stopi k posameznim članom, kateri morajo iti z njim pomerit. — Vse pokvarjeno, raztrgano mora dati režiser pred generalno vajo zašiti in popraviti, preveliko oziroma premajhno korigi-

rati. — Na dan generalne vaje mora biti garderober uro pred začetkom v garderobi in ostati do konca. Isto pred predstavo: eno uro pred začetkom in do konca. — Med predstavo mora biti garderober v garderobi in imeti pripravljeno vse, kar se potrebuje za popravo nenadnih defektov (vdete igle, sploh šivalno orodje). — V slučaju potrebe hitrih preoblačenj mora biti garderober na določenem mestu na odru. Prepaj mora pripraviti tam toaletno mizico z zrcalom (s seboj mora imeti igle z nitmi, zaponko za črvelje itd.).«

Frizerji, frizerke

»Frizer in frizerke morajo biti pri generalni vaji in pa pri predstavah eno uro pred začetkom taistih v svojih lokalih ter morajo ostati na mestu (v svoji garderobi) do poteka predstave. — Lasulje, brke itd. določi režiser in frizer (frizerka) se imajo ravnati le po njegovih *napisanih* navodilih, ne pa po osebnih željah članov. — Po možnosti pride režiser sam s svojimi člani v privatni lokal, frizer pregleda in preizkusi tam material.«

Ravnatelj — artistični vodja

»Vodja gledališča je neomejen gospodar gledališča. Vodja naj bo avtoriteta, v katero člani verujejo. Njegova skrb je močan in dober repertoar, od njega zavisi pridnost in ambicija članov, uspeh gledališča. — Druga stran kolajne pa bodi, da vsi, ki so pri njegovem gledališču zaposleni, gmotno, javno — žive v ugledu.«

Slučajnosti

»1. Po končanih dejanjih na aplavz so tri možnosti, s katerimi se strinja vodstvo. a) Da se spusti takoj po aktu železni zastor in se postavi na gled. list: »Slavno občinstvo se naproša, da ne ploska.« b) Da se spusti meddej. zastor in se gredo zahvaliti vsi od prvega do poslednje epizode, c) Da se zahvali *samo režiser*, kateri pa nikakor ne sme biti zaposlen in oblečen mora biti v frak. — 2. Slučaji smrti med člani: gledališče ostane zaprto od dneva smrti do dneva pogreba incl. — 3. Spremembe repertoarja, odpovedi predstav zaradi obolelosti oglaš. vedno inspicient v primerni obleki (salonska). — 4. Člani imajo dostop v za to določene igralske lože. Režiserji imajo pravico na sedeže v parterju. (Po možnosti tudi vsi člani, seveda.) V studijske svrhe rezervira ravnateljstvo za svoje člane vedno par sedežev, kateri so članom, ki se javijo pravočasno, na razpolago. — 5. V interesu gledališča člani nimajo *pravice* brez *posebnega* dovoljenja gostovati ali sodelovati pri drugih gledaliških podjetjih.«

Tako Šest leta 1920.

Vendar vse kaže, da se je trudil zaman — rokopis, ki je verjetno nastajal za kavarniško mizico, je ostal med njegovim mnogovrstnim pisanjem, niti pretipkali ga niso. Iluzija v novembru, decembru 1920, iluzija gledališkega moža, ki je želel takratno teatrsko revščino na silo potisniti v evropska razmerja!

Zelo verjetno pa je, da je v zvezi z njegovim prizadevanjem nastal prvi pravcati »Hišni red za Narodno gledališče v Ljubljani«, ki so ga tudi pretipkali in ki je zagotovo dobil pravno veljavo. Obsega 13 tipkanih strani s 55 paragrafi. Podpisnik tega »hišnega reda« je »Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za prosveto v sporazumu z gradbeno direkcijo«. Datiran je z »V Ljubljani, dne... 192...« — kolikor je bilo mogoče ugotoviti, gre za leto 1922.

Ta »hišni red« je smotno razdeljen na dva dela: prvi govori o redu na »prizorišču« (16 paragrafov), drugi pa o redu v »gledalskih prostorih« (39 paragrafov), kar je v odnosu do takratnih »hišnih redov« zanimiva novost. Novost je tudi, da »red« ni izoblikovala hiša sama, pač pa so ga ustvarili v upravnih državnih pisarnah, zato tudi diši po suhoparnosti in pretirani, še avstroogrski natančnosti, zelo malo pa po živčni razgibanosti gledališča.

Sicer pa — oglejmo si ga.

Prvi del: Prizorišče

Na oder in v prostore, ki spadajo k odru smejo le tisti, »ki spadajo h gledališču«. Tu se smejo muditi le toliko časa, »kolikor zahteva njih služba«. Pol ure po predstavi se na odru in v odrskih prostorih ugasne luč, vrata pa zapro.

V odmorih igralci ne smejo biti na odru. Na njem so lahko le tisti, ki pripravljajo novo sceno.

Skušnje smejo biti le od 9. do 13. ure in od 14. do pol 18. ure. Prekoračenje te dobe je »z ozirom na neoviran obrat in prezračenje na odru nedopustno«.

Obedovati v gledališču je le izjemoma dovoljeno. Ostanki jedi naj se ne mečejo po kotih (zaradi snajenja prostorov, da se ne zaredi »mrčesje«). Uživanje jedi, ki razširjajo oster duh, je nedopustno.

Kaditi je v vseh prostorih gledališča najstrožje prepovedano. »Tudi ni dovoljeno po hodnikih, predprostorih in vežah tlečo smodko ali pipo v roki imeti ali tam odložiti.«

»Pse v gledališče jemati je prepovedano.«

Kdor opazi kako nevarnost, mora takoj sam ali s pomočjo gasilca ali varnostnega organa odstraniti nevarnost ali o nji sporočiti inšpekcijskemu uradniku. Od odprtja blagajne pa do odhoda gasilcev iz gledališča morajo biti najmanj trije gledališki delavci vedno na odru, »da jih je mogoče uporabiti v slučaju požara«, dva delavca pa morata biti ves čas pri železnem zastoru in »morata biti večša vsega mehanizma železnega zastora«.

Vsi hodniki, prehodi, vhodi, izhodi morajo biti vedno prosti.

Prijemanje strojev, svetilnih naprav in električnih napeljav je najstrožje prepovedano, prijemanje in odpiranje dekoracijskih vrat in oken pa je dovoljeno le toliko, kolikor predpisuje igra.

Za vsako poškodbo poslopja, dekoracij in drugega inventarja »kakor tudi sploh državne lastnine« je odgovorna uprava.

Uprava je odgovorna, da se vzdržuje red med gledališkim osebjem.

»Prehod iz prizorišča v gledalske prostore skozi železna vrata je dovoljen le intendantu, ravnatelju, režiserjem in blagajničarju ter osebam, ki opravljajo nadzorovalno službo. Vrata morajo biti med predstavo vedno zaprta.«

Igralci smejo na skušnje le skozi vrata pri vratarjevi hišici. »Dohod skozi glavna vrata je razen ob predstavah vsakomur prepovedan.«

In paragraf 16: »Ako bi se ta določila, katerih se mora vsakdo držati, prezirala, bo — če bo treba — intervenirala varnostna oblast.«

Drugi del: Gledalski prostori

K blagajni se prihaja z leve, odhaja z desne strani železne ograde. Blagajna se odpre (pol ure pred začetkom) na odredbo nadzorovalnih organov.

Opustiti je vsakršno zaostajanje in zbiranje občinstva v vestibulu. Postajanje pred vhodnimi vrati v gledalski prostor je prepovedano.

»Otroke izpod 4 let je dovoljeno voditi samo k otroškim predstavam.«

»Služinčad, ki dočakuje svojce, mora čakati na hodniku dotičnega oddelka gledališča.«

Plašče, palice, dežnike je treba oddajati v garderobe, ni jih dovoljeno razobešati čez sedežna naslonjala, parapete in lestence.

»Predstavam morajo posetniki prisostvovati odkrite glave, izvzemši dam v ložah.« »Po pričetku predstave ni dovoljen vstop v gledalski prostor, dokler se ne dovrši ouvertura ali dejanje.«

Pri vsaki predstavi mora biti navzoč gledališki zdravnik, prav tako ravnatelj gledališča ali njegov namestnik, »da je mogoče posredovanje z oblastvenimi organi«. Med predstavo je prepovedano vsako motenje ali vznemirjenje. Priznanje igralcem se sme izražati samo na dostojen način, teptanje z nogami in žvižganje je prepovedano. Na slovesne predstave morajo priti »moški posetniki lož in parketa v salon-ski (črni) obleki«. »Kaditi je najstrožje prepovedano po vseh prostorih gledališča.«

»Predstava se ne sme vršiti: a) ako vodovod ne funkcioniра, b) ako železni zastor redno ne funkcioniра, c) ako ni v redu zasilna razsvetljava, d) ako ne funkcioniра naprava za alarmiranje gasilcev, e) ako gasilska straža ni na mestu.«

Sledi kup požarno-varnostnih predpisov. Tako se za streljanje na odru smejo rabiti samo »zamaški od telečje dlake«. Na odru mora vedno stati na za to določenem mestu z vodo napolnjena kad, poleg morata ležati dve veliki plahti. Železni

HIŠNI RED

za Narodno gledališče v Ljubljani.

1. Priloge.

§ 1.

Na oder, kakor tudi v prostoru, ki spadajo k oderu, se je običajno soba, dvorane za okužanje i.t.d. smajo vstopiti edino te osebe, ki spadajo k gledališču, ali pa, ki so tam uradno zaposlene.

§ 2.

Vsi, ki imajo v gledališču, posebno na prisojstvi ali

Ljubljanski »Hišni red« iz l. 1922

zastor mora biti vedno spuščen — razen za časa predstav in generalnih skušenj. »Generalne preizkušnje ob navzočnosti javnosti so enake javnim predstavam ter mora biti navzoča vedno kompletna gasilska straža. Pri izkušnjah brez javnosti morata biti navzoča vedno dva gasilca od uprave.«

»Zastori iz težkega blaga kakor žamet, rips, kreton kakor tudi preproge niso podvrženi impregnaciji. Vsi zastori iz lahkega blaga in tkanin, potem vsi ognjanevarni deli in predmeti kot kulise, late, lesene stene, lesene prestave itd. morajo biti vsaki dve leti impregnirani. Vsak predmet, ki je impregniran, mora biti preizkušen od mestnega gasilskega urada ter ima pritisnjen uradni pečat impregnacije.«

»Osojbe, kojemu je poverjen obrat z električnim razsvetljevanjem, mora biti povsem vešče in temeljito poučeno o vseh električnih napravah v gledališču. Gledališka uprava mora dotično osojbe imenoma naznaniti policijski oblasti, kateri je odgovorno.« — »Vse naprave se morajo najmanj enkrat v letu podvreči preizkušnji elektrotehničnega strokovnjaka.« — Požarno varnostno ter požarno policijsko službo opravlja mestna občina. Za gasilsko stražo je izdan poseben pravilnik. — V gledališki pisarni mora biti načrt o vseh napravah v gledališču kakor tudi o gledališki razsvetljavi.

»Oblastveno nadzorstvo v gledališču vrši državna policija in mestna občina. Delokrog posameznih je popolnoma začrtan in sicer ima policija skrbeti za osebno in lastninsko varnost, vzdrževanje javnega reda in miru, mestna občina pa vrši... požarno varnostno službo... Uradnika policije in občine morata biti vedno v stiku, ter morata 10 minut pred otvoritvijo blagajne se sestati na oderu. Od tu se vrši komisionalni ogled, katerega se mora udeležiti tudi zastopnik uprave (gledališča). Obhod se prične na oderu, potem v pododru in na vrvišču. Če je tu vse v redu, izda se dovoljenje za otvoritev blagajne. Nato se pregleda sprednji prostor... Določiti je eno sobo kot inšpekcijsko sobo za oblastvene uradnike. V njej mora biti na razpo-

lago sanitetna omarica, vrč za vodo, lavoar, kozarec ter brisača. Pokrajinska uprava odredjuje komisijonelno pregledovanje gledališča pred otvoritvijo vsake gledališke sezone.«

Vsaj že za leto 1925 so veljale v Učiteljski tiskarni natisnjene posebne »Službene pogodbe«, v katerih je bilo na koncu v posebnem poglavju kar 14 točk pod skupnim naslovom: »Splošne, za vsako pogodbo veljavne določbe gledališkega disciplinarnega reda«, ki si jih velja posebej ogledati.

Tiste iz *prvega* poglavja se v glavnem ponavljajo: član je dolžan »vse svoje sposobnosti« posvečati le Narodnemu gledališču, za sodelovanje kjerkoli drugod mora pisмено zaprositi; »za slučaj nenadne obolelosti svojega kolege prevzame po svoji možnosti vlogo brez honorarja« — honorar dobi le, če prevzame vlogo v zadnjem trenutku in s tem omogoči predstavo; solist opere in drame prejema od enajste predstave v mesecu dalje kot poseben honorar trideseti del mesečne plače, vendar ne manj kot 5 dinarjev; na gostovanju zunaj Ljubljane ima član pravico do plačanega prenočišča in dnevnic, tudi voznino mu plača uprava »in sicer pri dnevni vožnji 3. razred, ponoči 2. razred poštnega vlaka«; vse partije se morajo peti in igrati v pravilnem slovenskem jeziku; odrski delavci morajo delati zmeraj, kadar obrat to zahteva; za artistično osebje trajajo počitnice šest tednov; član se brezpogojno podvrže »statutu (pravilniku) gledališkega osebja (?)« kakor tudi disciplinarnemu redu, ki je sedaj v veljavi ali ki se med pogodbeno dobo uveljavi v Narodnem gledališču v Ljubljani; pravilnik in disciplinarni red sta »za vsakega člana obvezen integrirajoč del pogodbe«; vse moderne obleke in čevlje si morajo solisti in solistke »nabaviti na svoje stroške«, »moški član zbora si mora nabaviti kompletno frakobleko«; član izgubi vse pravice, izvirajoče iz pogodbe, »ako bi se ne pokoril gledališkemu redu«, »ako bi se branil izvrševati delo, ki mu je naloženo ali če bi na katerikoli način predstavo onemogočil ali kvaril«, če »z neresničnimi izjavami žali upravo, hujška tovariše in skuša disciplino med člani kvariti s spletkami proti vodstvu gledališča, osobito z neresničnimi izjavami po časopisih«, »ako je radi sodno dognane nepoštenosti ali nenravnosti v sramoto zavodu ali v nevarnost tovarišem«, če se v določenem roku ne nauči vlog (za rok je merodajna ministrska uredba o Narodnem pozorišču z dne 15. junija 1911), če se »vzlic opominom ne pokori navodilom in naredbam uprave«, če se brani prevzeti vlogo, ki mu je zaupana, če se trikrat pregreši zoper gledališki disciplinarni red, če »brez dokazov neizogibnih ovir zamudi kako predstavo, v kateri igra«, če pri sklenitvi zamolči kako kronično bolezen ali tako, ki ovira njegovo umetniško delovanje ali ki mučno vpliva na gledališki personal npr. epilepsija, histerija (isto velja za članice, ki pri sklenitvi pogodbe zataje nosečnost); če na dan predstave šestkrat v sezoni odpove nastop, če po izjavi gledališkega zdravnika simulira bolezen; član, ki zbolí, prejema redne službene prejemke 26 tednov »dalje od dneva, ko je zbolel«, »službena sposobnost dām, ki postanejo noseče, velja le šest tednov«. — Pogodba se sklepa za določen čas. Pravico odpovedati imata član in uprava. Odpovedni rok je trimesečen. Če je gledališče »vsléd požara, elementarnih katastrof, vojne, epidemije, policijske prepovedi, političnih nemirov (demonstracij), višje sile za nedoločen čas zaprto, »ima član pravico na celomesečno gažo poleg gaže za tekoči mesec. V primeru štrajka (čeprav ene same skupine članov) se mesečni prejemki takoj ustavijo in pogodba zgubi za upravo vsako vrednost«. — Zanimiv je paragraf 9: »Vsak novo angažovani solist mora trikrat nastopiti, potem je šele pogodba veljavna. Po tretjem nastopu mu uprava lahko izjavi, da ga ne angažira, ne da bi imel odklonjeni solist za to kakršnekoli odškodninske zahtevke.« — Zanimivi je tudi paragraf 11: »Član ima pravico do primerne zaposlenosti. V spornih slučajih odločuje uprava po zaslišanju Udruženja gledaliških igralcev.«

V *drugem* delu pogodbe (o disciplinarnem redu) so med že znanimi določbami naslednje zanimivosti: bolezen je treba javiti najkasneje do 10. ure dopoldne; »član, ki je glasovno indisponiran ali se sicer ne počuti dobro, ki bi pa po izjavi gledališkega zdravnika mogel brez nevarnosti in škode peti ali igrati, je v slučaju, da upravi ni mogoče pravočasno najti zamene, primoran peti oz. igrati na naznanjeni predstavi, pravico pa ima zahtevati od uprave, naj njegovo indisponiranost občinstvu primerno objavi«; član, ki odpoveduje sodelovanje pri predstavah, ne more dobiti

dopusta; kdor zaradi bolezni ne prihaja k skušnjam ali predstavam, se mora takoj opravičiti s spričevalom gledališkega zdravnika; brez dovoljenja uprave se član ne sme odstraniti iz Ljubljane; če je član poklican v aktivno vojaško službovanje, pogodba preneha; »član ima pravico pogodbo razrušiti (!), svoje sodelovanje odpovedati in ima vzlic temu vse pravice do gaže, doklad in event. penzije, ako uprava vzlic opominu svojih v pogodbi določenih dolžnosti ne izpolni v osmih dneh po plačilnem roku«; »za slučaj nesreče, ki zadene člana brez njegove krivde pri izvrševanju njegove dolžnosti v smislu pogodbe, obdrži član vse svoje pravice, dokler traja njegova službena pogodba — za nadaljnje prejemanje in višino gaže je mero-dajna odločitev državne oblasti«; »če nastopi član javno pri tujih predstavah brez dovoljenja uprave, se kaznuje z denarno globo, event. tudi z odpustom; med počitni-cami more član nastopati drugod le s pismenim dovoljenjem uprave«; vse denarne kazni članstva izroča uprava Udruženju igralcev, da jih nalaga v fond za onemogle člane. Poglavje o disciplinarnem redu zaključuje naslednja (štirinajsta) točka: »Anga-žirani član se zavezuje, da ne pove nikomur vsebine te službene pogodbe. V nasprot-nem slučaju se podvrže globi, ki jo določi Uprava Narodnega gledališča v Ljubljani.«

O tem, da se je gledališko osebje pogosto ukvarjalo z vprašanji »hišnega in disciplinarnega reda« priča tudi zanimiv dopis režiserja Osipa Šesta (upravi Narodnega gledališča 11. oktobra 1928), ki se je med obema vojnama najbolj gnal za urejeno delovanje naše gledališke ustanove. Dotika se naslednjih vprašanj: varnostne razsvetljave, kajenja, odprtega ognja na odru in delovnih oblek odrskih delavcev. Nepobarvana varnostne žarnice (nad izhodi v primeru nevarnosti) so mu premočne, posebno pri spremembah na odru, zato predlaga, naj se žarnice pokrijejo z modro pobarvanimi steklenimi »manšetkami«. Glede kajenja na odru ne vidi nujnosti prepovedi, »ako so podvzete vse mere, da se ne zaneti ogenj«, »saj kajenje na odru predstavlja včasih bistvo komada«. »Kar se tiče kajenja v gledališču odnosno v koridorjih in garderobah, stojimo na stališču, da je prepoved kajenja članstvu neumestna, ker od članstva se nikakor ne more zahtevati, da bi hodilo šminkano in kostimirano predvsem v zimskem času pred hišo in se s tem izpostavljalo prehladu, odnosno da pri izvrševanju poklica ne bi kadilo.« Zato predlaga, naj se uredi prostor, »pri-merno zavarovan s posodo, v kateri se nahaja voda in kamor naj se odlagajo ogorki.« Tudi glede odprtega ognja na odru misli, da igra tako važno vlogo, »da se temu ni mogoče izogniti«. Sicer pa, saj so gasilci »po našem mnenju zato uslužbeni vsak večer, da slede za morebitno nevarnostjo požara, ker sicer je njih navzočnost popolnoma brezpredmetna in dela gledališču popolnoma nepotrebne stroške«. O delovnih oblekah odrskih delavcev spregovori po šes-tovsko: »Pri odprtih spremembah se v poltemi naenkrat pojavijo bele pošasti deloma brez sukenj v samih srajcah in vtis, ki ga napravijo, je gotovo vse kaj drugega kot odličen. Ako pogledamo tehničen personal pred začetkom pred-stave »v civilu«, moramo na žalost konstatirati, da je podoben razbojniški tolpi in to ne po krivdi delavca, kajti jasno je, da ne bo uporabljal pri poslu dobre obleke.« Zato predlaga, naj dobi tehnično osebje »temnomodre bajazze« oz. hlače, suknjič, čepico in copate — vse iz temnomodrega močnega blaga.

Tudi upravnik Oton Župančič je hotel, da bi vendarle prišlo do »defini-tivne ureditve ‚Disciplinarnega reda‘«, kakor je zapisal v okrožnici, ki jo je 24. septembra 1929 poslal *tehničnemu* osebju Drame.

»Do definitivne ureditve ‚Disciplinarnega reda‘«, piše v nji, »*bo izdajala uprava od časa do časa po potrebi posamezne odredbe*. Pozivam vse člane gledališča, katerih se te odredbe tičejo, da jih kar najbolj vestno izvršujejo.«

Nato na kratko obdela tri točke: o gledališkem mojstru, privatnem zaslužku in knjižicah o zaposlitvi.

Gledališki mojster je ves čas, ko poteka kakršnokoli delo v gledališču, v službi in gledališča ne sme zapustiti. »Ako ima ta čas nujne posle izven gledališča, se mora za vsak slučaj posebej javiti pri svojem ravnatelju in točno naznaniti, kakšni so ti posli, kje, za kaj so potrebni, koliko časa utegnejo trajati. Šele z ravnateljevim dovoljenjem se sme mojster oddaljiti. Ko se vrne, se mora takoj javiti ravnatelju.« — V delavnicah je bilo mnogo materiala, ki je bil last zasebnikov in izročen članom tehničnega osebja v delo. Zdaj upravnik odloča, da je za vsako privatno delo, ki ga hoče član tehničnega osebja opraviti v prostorih gledališča in z gledališkim orodjem, potrebno pismeno dovoljenje uprave. Treba je zaprositi za vsako delo posebej in pri tem navesti ime delodajalca, količine materiala, višine zaslužka ter časovne zamude. Lahko pa vsak član tehničnega osebja opravlja obrt, a le v prostem času in zunaj gledališča. — Od 30. septembra 1929 dalje mora vsak član tehničnega osebja voditi knjižico o zaposlitvi. Vsak dan mora vanjo zapisati, kdaj je prišel v službo in odšel iz nje in katero delo je opravil.

Hišnega reda in discipline v delavnicah se tičejo tudi »pravila«, ki jih 7. avgusta 1933 predlaga upravi Narodnega gledališča gledališki slikar in vodja delavnic Vaclav Skružný:

»1. Prosim, da bi mi bile vse osebe, ki so zaposlene v slikarni in mizarni kot svojemu šefu ter odgovorni osebi v vsakem pogledu podrejene in pokorne. 2. Delovni čas naj se točno drži od 8. do 12. in od 14. do 18. ure. Isto naj velja tudi za v soboto popoldne, ako se bo za to našlo potrebno. 3. Zapuščati v delovnem času slikarno ali mizarno brez moje vednosti in dovoljenja naj bo prepovedano. 4. Brez moje vednosti nima nikdo pravice za gledališča katerokoli delo naročiti ali iz delavnic kaj odnašati. 5. Nadalje prosim, da se mi da na razpolago ključ od mizarne in to predvsem iz varnostnih ozirov. V vsakem gledališču pa morajo biti delavnice za časa predstave tudi dostopne.«

»Definitivnega« disciplinarnega reda 1929 torej še ni bilo, vsaj ne za celotno Narodno gledališče — za Opero, Dramo, delavnice, upravo. Kmalu zatem, lahko tudi že prej — vsekakor pa po prvi kukavici slovenske radijske postaje, je obstajal neke vrste »hišni red« zgolj za Opero z naslovom *»Redovni predpisi za člane opernega gledališča v Ljubljani«*, (recimo okrog 1930), ki si jih kot zadnji dokument te vrste pred začetkom druge vojne velja nekoliko natančneje ogledati.

»Redovni predpisi« obsegajo šest gosto tipkanih strani s skupno 31 paragrafi. Pripis na koncu kaže, da je te predpise vsak član Opere moral prebrati in »vzeti na znanje«.

Takoj na začetku je poudarjeno »vestno in brezhibno izpolnjevanje dolžnosti«. Proti odredbam je možna pismena pritožba v teku enega dne pri ravnatelju; če je ta pritožba odklonjena, se član lahko v teku dveh dni pismeno pritoži pri upravniku gledališča.

Dodeljene vloge ne sme nihče zavrtniti, sme pa se proti nji pritožiti, a le če ima tehtne pomisleke. Če so razlogi netehtni, sme ravnateljstvo člana kaznovati zaradi zavlačevanja dela. Nihče nima izključnih pravic do nekih vlog, razen če si jih je v pogodbi posebej izgovoril. Alternacija je obvezna, prednost ima tisti član, »ki po umetniškem kriteriju bolje odgovarja značaju vloge«.

Član se je dolžan tudi zunaj gledališča pripravljati na dodeljene mu naloge, »tako da ob pričetku ansambelskih vaj svoj del že popolnoma obvlada«.

Ostro je prepovedano vsako samovoljno spreminjanje bodisi v besednem bodisi v glasbenem sestavu partij. »Spremembe so dovoljene samo po posvetu s prizadetim režiserjem ali dirigentom; v važnih stvareh z vednostjo ravnatelja, ki ima nasproti avtorju odgovornost.«

Skušnje se razglašajo na deski vsak dan popoldne ob 16 za naslednji dan. Vsak član je sam odgovoren zato, da se pouči o svojem delu.

Bolezen je treba javiti pristojnemu režiserju ali dirigentu do začetka skušnje. Če član manjka na skušnji brez opravičila, morajo to javiti ravnatelju »pri poedinih skušnjah« korepetitor, oz. dirigent ali režiser, pri zbornskih skušnjah zborovodja, pri orkestru dirigent ali zastopnik orkestra, pri aranžirkah pa inšpicijent. (Vse kazni so na koncu v obsežnem paragrafu 30 s 13 točkami.)

Če član zaradi bolezni ali drugega nepremostljivega vzroka ne more sodelovati pri predstavi, je dolžan to javiti ravnateljstvu najkasneje do enajste dopoldne. Odpoved mora podkrepiti z zdravniškim spričevalom. Tudi za vsak bolniški dopust je treba predložiti spričevalo.

Član mora biti dosegljiv v času ene ure. Za odsotnost s službenega mesta, ki bi trajala en dan ali več, mora dobiti član upravnikovo dovoljenje. Hkrati mora vodstvu takoj javiti svoj novi naslov.

Vsak član je izrecno dolžan paziti na svoje zdravje. Če je zbolel po lastni krivdi, ima vodstvo pravico, da vsled te bolezni nastale stroške prenese tudi na obolelega člana.

»Potek skušnje določa vedno vsakokratni vodja skušnje po svoji preudarnosti in sicer določa vrstni red, način in ponovitve. Točno ob napovedanem času mora biti vsak član na svojem mestu. Točnost ure se določa po radijski časovni napovedi. Vsaka neopravičena zamuda se kaznuje po členu 30. Na skušnjah morata vladati red in zbranost (Sicer kazni.) Vsa postranska opravila so med skušnjo in predstavo prepovedana. Posebno vestnost in zbranost zahteva od vsakega člana sodelovanje pri predstavi. (Sicer kazni.)«

Za vsako umetniško javno udejstvovanje zunaj gledališča mora dobiti član pismeno ali ustno dovoljenje ravnatelja Opere. Ravnatelj sme tako udejstvovanje prepovedati, če bi bilo na škodo gledališču ali članu samemu.

V zaodrische imajo dostop samo člani Opere. Še ostreje je zabranjen vsem nečlanom vstop na oder. »Med skušnjo ali predstavo smejo biti na odru samo tisti člani, ki imajo pri skušnji ali predstavi opravka.«

Članu je prepovedano stopiti v avditorij v gledališkem kostumu.

Pred začetkom predstave da inšpicijent tri znamenja z zvoncem: 20, 10 in 5 minut pred začetkom. Če nastopi član v poznejših dejanjih, mora biti na svojem mestu najmanj pol ure pred svojim nastopom. (Kazni!)

»Člani opernega orkestra morajo biti na svojih mestih 10 minut pred začetkom predstave. Ob tem času mora biti vsak član že pripravljen na začetek z uglasenim odnosno ugretim instrumentom. — Člani orkestra naj imajo pri predstavi temne obleke. — Ostro je zabranjeno članom med predstavo vstajati s svojih mest ter gledati na oder in prav tako prepovedano odhajati iz orkestralnega prostora med tem, ko se vrši predstava. — V orkestralni prostor je ostro zabranjen vstop vsakemu, ki ni član orkestra.«

Med predstavo je inšpicijent dolžan dati vsakemu članu znamenje za nastop nekaj minut pred nastopom. V ta namen mora biti član ali v garderobi ali v neposredni bližini inšpicijenta. Če član tega pogoja ne izpolni, pade nanj odgovorost za zamudo nastopa. Taka zamuda se ostro kaznuje.

Inšpicijent je režiserjev pomočnik, skrbi za to, da se vsi predpisi režije redno in vestno izpolnijo. V klavirski izvleček si zaznamuje režijske opazke, pazi na sodelujoče, da ne kršijo režiserjeve zamisli, pravočasno opozarja obiskovalce na začetek predstave, daje znake za začetek predstave in za vsakega dejanja dirigentu, skrbi za dviganje in padanje glavnega zastora.

Med predstavo se morajo vsi nastopajoči strogo držati vseh režiserjevih navodil. Na vmesne aplavze naj se ne zahvaljujejo s priklanjanjem in naj ne ponavljajo svojih spevov. »Naravnost ostro prepovedano pa je najemati si za predstavo svojo klako za aplavze.« (Kazen.)

Članom je ostro prepovedano dajati v časopise kakršnekoli izjave, ki zadevajo neposredno gledališče ali v njem nastavljene osebe. Dovoljeni so samo čisto umetniški intervjuji. O vsem drugem sme dajati javne izjave samo operno ravnateljstvo.

Na gledališki inventar (kostumi, rekviziti, dekoracijski predmeti, instrumenti) morajo člani zelo paziti. Škodo, ki jo na teh predmetih napravijo, morajo povrniti. »Kontrola nad tem, da se vračajo predmeti gledališču nepoškodovani, vodijo garderobierji, frizerji in rekvizitorji, ki odgovarjajo obenem tudi materialno za vsako poškodovanje izposojenih predmetov.«

Odrski mojster mora paziti, da se čim manj poškodujejo pohištvo, zavese, proge, praktikabli. Odgovoren je, da odrski dekoraterji skrbno opravljajo naložene posle in je soodgovoren za škodo, ki bi nastala zaradi neprevidnosti ali celo zlonamerčnosti. Odrski dekoraterji so za škodo, ki jo povzročijo po svoji krivdi, dolžni dati odškodnino. Pri menjavanju scen so dolžni opraviti svoje delo s posebno vestnostjo in naglico. Vsaka površnost in lenivost se kaznuje.

Sufler mora delati po navodilih režiserja in dirigenta in si temu primerno urediti svoj klavirski izvleček. Deset minut pred začetkom predstave mora biti v svojem prostoru, še prej pa se javiti na odru, da se z režiserjem dogovori glede event. sprememb, črt in podobno. Sufilirati mora vsem enako vestno. Vsako razlikovanje po osebnih simpatijah se ostro kaznuje.

Za redno izvrševanje vseh predpisov so odgovorni posamezni predstojniki delovnih področij. Zato se jim morajo člani pokoravati. Kdor se svojemu predstojniku upre se kaznuje po določenih zakona o uradnikih. Predstojniki so dolžni vse prestopke javiti ravnatelju, sicer zapadejo disciplinarnemu postopku po členu 188 Zak. o uradnikih.

Denarne kazni prevedenih uradnikov se stekajo v uradniški pokojninski fond, prav tako kazni pogodbenih članov. Denarne kazni članov orkestra se stekajo v podporni fond Podzveze godbenikov.

Kazni se odmerjajo z ozirom na višino mesečnih dohodkov. V enkratnem obsegu se odmerjajo tistim, ki imajo manj kot 2500 dinarjev mesečnih prejemkov, vsem drugim v dvakratnem obsegu; tistim, ki imajo nad 4000 dinarjev pa v trojnem obsegu.

Denarni odtegljaji v *enkratnem* znesku so naslednji:

zabavljanje proti ravnateljevim odredbam 100 dinarjev; upori težje vrste pridejo pred disciplinsko sodišče, ki lahko izreče ali denarno kazen ali odpust iz službe;

zavlačenje dela iz malomarnosti 100, in zlonamernosti 200 dinarjev; »Če kakršnokoli zlonamerno zavlačenje onemogoči predstavo, zadene prizadetega člana poleg kazni še povračilo škode, ki jo zaradi njega utрпи gledališče«;

ogrožanje predstave 200 dinarjev;

zapustitev službenega mesta brez ravnateljevega ali upravnikovega dovoljenja — 200 dinarjev;

umetniško javno delovanje zunaj gledališča brez vednosti ali proti volji ravnateljstva — 100 dinarjev; »Obenem zapade gledališču honorar, ki ga je dobil član za nedovoljeno sodelovanje«;

nepravočasno javljena odpoved sodelovanja pri predstavi — 100 dinarjev; »Ako član nastopa sploh ne odpove, se kaznuje z denarno vsoto 200 dinarjev in če s tem onemogoči predstavo, mora povrniti še stroške, ki jih je s tem prizadejal gledališču. Po istem načelu se kaznujejo tudi vsi neopravičeni izostanki od predstave«;

neopravičen izostanek od skušnje — 50 dinarjev; če se izostanki ponavljajo — 100 dinarjev; ob posebno »trdovratnih« primerih do 300 dinarjev;

vsaka zamuda skušnje za prvih pet minut — 10 dinarjev; »Ta vsota pa raste obenem s časom zamude in se za vsakih nadaljnjih pet minut odtrga 5 dinarjev;

majhna napaka pri predstavi — 10 dinarjev; občutna — 100 dinarjev; zlonamerna — 500 dinarjev;

motenje predstave ali skušnje, počasnost v delu, predčasno odhajanje od opravila in druge nerednosti se kaznujejo po presoji predstojnika z 10 do 100 dinarjev;

dokazano najetije klake — 500 dinarjev; isti kazni zapade, kdor izjavlja v časopise stvari, ki se tičejo neposredno gledališča.

Denarne kazni ne smejo presegati v enem mesecu 20 % mesečne plače. Zato se višje kazni odtrgujejo v zaporednih mesečnih obrokih.

Kazen se lahko izreče šele po zaslišanju člana. Odločba z razlogi se mu mora dostaviti pismeno.

To bi bilo poglavitno dostopno gradivo o »hišnem in disciplinarnem redu« gledališča Dramatičnega društva, Deželnega in Narodnega gledališča v Ljubljani. Seveda bo prišlo na svetlo še marsikaj — zbiralec gradiva je našel nemalo pisanja z večjimi ali manjšimi drobcami o našem problemu (poročila gasilcev in policije, inšpicientov in režiserjev, sejni zapisniki, zapisniki in dopisi o najrazličnejših sporih, prekrških in škandalih itd.). Podoba, ki se nam je izluščila iz tu objavljenih dokumentov, pa se verjetno ne bo dosti spremenila.

Règlement et discipline dans le théâtre slovène

Il s'agit uniquement du matériel rangé dans l'ordre chronologique. Donc le collectionneur n'avait ni l'intention d'écrire un traité où il aurait révélé les parallèles du règlement dans l'histoire générale du théâtre ni voulait-il donner une esquisse plus ou moins définitive de son évolution dans notre théâtre à cause de l'imperfection des sources et à cause du manque de temps pour réaliser un travail si vaste et neuf. Il voulait seulement tirer du matériel qu'il pouvait trouver à sa disposition dans le Musée du théâtre slovène tout ce qui pourrait être utile à un chercheur aux ambitions scientifiques. L'auteur n'a pas épuisé seulement tous les règlements qui apparaissent depuis la fondation de l'Association dramatique (1867) jusqu'à la deuxième guerre mondiale mais encore a-t-il trouvé d'autres sources qui ne se rapportent souvent que d'une façon indirecte au problème (les procès-verbaux des séances de la direction du théâtre, les décrets des directeurs et de différents secteurs, les contrats faits avec les acteurs et les metteurs en scène, les notices dans les journaux etc.).